

Filosofiske Anmeldelser

Nr. 3

Årgang 8, 2020

Dansk Filosofisk Selskab, DFS, har blandt andet til formål at udbrede filosofisk interesse og forståelse i samfundet. Meningen med nærværende tidsskrift, *Filosofiske Anmeldelser*, som udgives af DFS, er således at stimulere til læsning af nyere, dansksproget filosofisk litteratur. Tidsskriftet vil i tillæg bringe anmeldelser af oversat, udenlandsk filosofisk litteratur. Anmeldelserne er skrevet af filosofistuderende og filosoffer. *Filosofiske Anmeldelser* redigeres af lektor og ekstern lektor mag.art Erik Bendtsen.

Indhold

- Kritik af selvkritikken.** Mikkel Bolt: *På råbeafstand af marxismen*, v/ Anders Frederiksen Jensen & Andreas Beyer Gregersen.....s. 108
- Den forførte forfører og den bedragede bedrager.** Johnny Kondrup: *Bjergtaget*, v/ idéhistoriker og forfatter Lise Sjøelund.....s. 113
- Tilfældet Nietzsche.** Sue Prideaux: *Jeg er dynamit! – Friedrich Nietzsches liv*, v/ Charlotte Torp Nielsen & Andreas Beyer Gregersen.....s. 115
- Straffens moralfilosofi.** Thomas Østergaard: *Straffens filosofi*, v/ Andreas Beyer Gregersen.....s. 121
- Frygten og håbet: At opløse en politisk krise.** Martha C. Nussbaum: *Frygtens monarki: Et filosofisk blik på vores politiske krise*, v/ Clara Wolf.....s. 129
- Noter om dødens politik.** Achille Mbembe: *Nekropolitik og Afkolonisering af Universitetet*, v/ Andreas Beyer Gregersen.....s. 134
- Der er noget, der mangler...** Ursula Andkjær Olsen: *Mit smykkeskrin*, v/ Jane Straschnaja.....s. 139
- Seksualitetens ontologiske udsigelsesposition.** Alenka Zupančič: *Hvad er sex?*, v/ Malthe Høy Jensen.....s. 145
- Tankens og billedets tour de force.** Mads Rangvid: *Drømmemaskinen – En ungdomsroman*, v/Jens Viggo Olavi Nielsen.....s. 151

Kritik af selvkritikken

Mikkel Bolt

På råbeafstand af marxismen

Antipyrene, 2019

270 sider

240,-

v/ Anders Frederiksen Jensen & Andreas Beyer Gregersen

Marxismen har ikke sejret men har kritiseret sig selv ihjel. I hvert fald hvis man skal tro den danske kunsthistoriker og politiske teoretiker Mikkel Bolt, som i samarbejde med det mindre forlag Antipyrene har udgivet et værk, der forsøger at påvise den vestlige marxismes selvkritik og 'selvafvikling' fra sidst i 1960'erne og frem til i dag. Værket består derfor af en række kritiske analyser af, hvad Bolt anser som væsentlige nedslag i denne teoriehistoriske udvikling, der samtidig hænger sammen med reelle problemer i politisk praksis. Ifølge Bolt er marxismen dog heldigvis ikke helt 'uddød' i dag, da især finanskrisen og fremkomsten af nye protestbevægelser i 2010'erne har vist dens fortsatte relevans. De kritiske tilbageblik på marxismens tumultariske historie har således også et praktisk anliggende: at lære af 'fortidens fejl' og genaktivere marxismens revolutionære impuls. At være på 'råbeafstand af marxismen' - et udtryk, som Bolt låner fra den britiske kulturteoretiker Stuart Hall - betyder i den forbindelse, at Bolt advokerer for, at vi både tager ved lære af marxismens nødvendige selvkritik men samtidig holder fast i denne traditions kritiske analyse af kapitalismen. At være på råbeafstand af marxismen implicerer også at være på råbeafstand af kapitalismen.

Men trods alle de ambitiøse hensigtserklæringer er det en mere blandet landhandel, som læseren kan bladre sig igennem. Som der står i forordet, er alle kapitlerne oprindeligt skrevet som tekster til temanumre af tidsskrifter eller til antologier - og det kan tydeligt fornemmes, da der mangler en rød tråd i bogen. Det er simpelthen svært at finde hoved og hale i den fortælling, som Bolt forsøger at levere om den såkaldte 'vestlige marxisme', der som en samlet tradition skulle have afviklet sig selv over flere årtier. Til det skriver Bolt i forordet blot lakonisk: "Men teksterne udgør forhåbentligt en helhed *anyway*" (s.

26), hvilket ikke synes at stemme overens med værkets erklærede ambitionsniveau. I forlængelse heraf er det nogle gange også vanskeligt at finde ud af, hvor meget Bolt forsøger at skrive en form for intellektuel historie, og i hvor høj grad det er en samtidsdiagnose, der forsøger at forklare, hvorfor marxismen er endt, hvor den er i dag. Disse to perspektiver og tilgange kan sagtens komplementere hinanden i et værk som dette, men hos Bolt mangler der mere eksplicit refleksion over, hvad det egentlig er for en marxisme, som han udtaler sig om undervejs i bogen. Selvom mange af kapitlerne er interessante og originale hver for sig, har de således som helhed set svært ved at leve op til Bolts erklærede ambitioner om kritisk at analysere den vestlige marxisme fra 1960'erne og hele vejen frem til i dag.

Forordet indledes med en kort analyse eller gennemgang af Chris Markers *Le fond de l'air est rouge* ("Essensen af luften er rød"). Bolt beskriver her, hvordan Marker i den fire timer lange dokumentar reflekterer over 'Marchen mod Pentagon' d. 21 oktober 1967. Denne bevægelse fra revolutionær optimisme i 1967 til reflekterende selvkritik ti år senere og endelig fuldkommen opgivelse af det revolutionære projekt, er temaet for Bolt i *På råbeafstand af marxismen*. Som der står på bagsiden, skal bogen overordnet set ses som et bidrag til en "genaktivering af marxismen og dens kritiske analyse (og afvikling) af det kapitalistiske samfund", skønt den ikke tager form som en marxistisk analyse selv. Bolts bidrag er teorihistorisk, og kapitlerne undersøger på hver deres måde marxismens teorihistoriske udvikling og 'selvafvikling'.

Det første kapitel har den lidt sjove titel *Kritik af kritikken af kritikken*. Bolt ønsker her at vise, hovedsageligt gennem nedslag i Bruno Latour og Michel Foucaults teorier, hvordan marxismen i gennem 70'erne og 80'erne blev afviklet og erstattet af en ny ideologi, neoliberalismen. Vi præsenteres altså for en sammenhæng mellem skiftet i specifikke teoretikers politisk-filosofiske positioner og den overliggende samfundsudvikling. Som begrebet 'selvafvikling' selvfølgelig peger på, så er pointen tilsyneladende, at det ikke så meget var neoliberalismen, der fik bekæmpet marxismen men derimod marxismens galopperende selvkritik, der endte med at bane vejen for den nye samfunds-ideologi. Som læser fristes man her til at spørge, om Bolt ikke kommer til at give Latour og Foucault lidt for afgørende en rolle i det samlede billede, skønt de er meget indflydelsesrige skikkelser.

Andet kapitel, *Betragtninger over Perry Andersons vestlige marxisme*, beskriver igen den samme udvikling men ud fra den britiske marxist Perry Anderson. I stedet for at betragte neoliberaliseringens udbredelse på baggrund af marxisternes selvkritik af økonomismen (Latour, Foucault med flere), er fokus her i stedet på Vestens forhold til Rusland. Det er også her, at vi første gang rigtigt får præciseret, hvad alle disse 'vestlige marxister' overhovedet har tilfælles, nemlig forholdet til Oktoberrevolutionen og manglen på noget lignende i Vesten. Anderson udgør for Bolt den modsatte side af marxismens selvfvikling. I stedet for at selvkritikken tager overhånd, er der hos Anderson ikke nok selvkritik. Han formåede ikke se, hvordan det russiske projekt, langt fra at være 'egentlig kommunisme', i stedet blev, hvad mange andre marxister betegnede som statskapitalisme.

Efter i de to forrige kapitler at have fokuseret primært på marxismen ud fra teoretiske diskussioner, kommer vi i tredje kapitel med den lidt lange og uskønne titel: *Ja, selvfølgelig, men... Derrida, Genet, George Jackson, eller: dekonstruktion, engagement og revolution*, ind på mere konkrete forhold. Bolt fortæller her historien om den fængslede aktivist og sorte amerikaner George Jackson. Vi får først og fremmest beskrevet, hvordan Jacksons antiracisme var udtryk for en mere gennemgribende marxistisk system- og kapitalismekritik. Samtidigt synes kapitlet at undersøge Jacksons position som revolutionær i forhold til Genets 'engagement' og videre i forhold til Derridas dekonstruktion. Selvom historien om George Jackson udgør en spændende læsning, så fremstår kapitlet desværre en kende rodet. Hvad forholdet helt præcist er mellem positionerne, og om de udgør nogen form for 'idealtyper' inden for marxistisk praksis eller i hvilket forhold, de bør anvendes, bliver man som læser ikke meget klogere på. Umiddelbart synes konklusionen at være, at revolutionen bør vi (os 'vestlige marxister' som bogen synes henvendt til) overlade til 'proletariatet' og de undertrykte som for eksempel Jackson, mens 'vi' kan placere os i spektret mellem Derrida og Genet, uden at det dog bliver helt klart, hvorfor vi må drage denne konklusion.

I kapitlet *Slap tænkning og den postmoderne omlægning* fortsætter Bolt sin kritiske gennemgang af indflydelsesrige intellektuelle i 1970'erne og 1980'erne, som ifølge ham alle bidrog til marxismens selvfvikling. Den franske

filosof Jean-Francois Lyotard, som er kendt for i sin rapport *Videnstilstanden i de højtudviklede samfund* fra 1979 at introducere idéen om det postmoderne samfund, står særligt for skud. Der fortælles blandt andet om Lyotards radikale udvikling i løbet af et par årtier fra engageret marxist som medlem af gruppen omkring tidsskriftet *Socialisme ou Barbarie* til erklæret antimarxist i værket *Économie Libidinale* fra 1974. Problemet for Bolt er ikke så meget, at Lyotard i de efterfølgende år sætter fokus på 'libidinal økonomi' som det, at begær, drifter og fantasi er med til at organisere vores samfund. Problemet er snarere, at den kritiske afstandtagen til marxismens økonomisme ifølge Bolt samtidig fører til en "pragmatisk accept af den neoliberal-demokratiske udviklingsmodel" med udgangspunkt i den konstante forandring af vores begær og dermed også forbrug (s. 154). Der er dog heller ikke meget at hente i dette kapitel i forhold til, hvad det egentlig er for et perspektiv, som blandt andet Lyotard mister ved at opgive marxismen.

Det bliver til gengæld mere klart i det næste kapitel, *Den absolutte urets subjekt*, som har et konstruktivt ærinde i forhold til at karakterisere den revolutionære subjektivitet, som Bolt mener, at marxismen bør holde fast ved, og som kan indkapsles med begrebet 'proletariatet'. Her udlægges gennem både Guy Debord og gennem en kortere læsning af Karl Marx selv proletariatet som den ejendomsløse og udbyttede klasse under kapitalismen. Proletariatet er med Marx' egne ord "samfundets negative repræsentant", fordi det er den gruppe, der udbyttes systematisk igennem køb og salg af deres arbejdskraft. Proletariatet fungerer ifølge Bolt dermed også som det centrale historiske subjekt, fordi det er den eneste 'aktør', som i kraft af sin udstødte position, en klasse der ikke rigtigt passer ind i systemet af forskellige klasser, kan lægge classesamfundet i graven. Som det fremstår tydeligt i det følgende kapitel, *At destituere bevægelsen - Agambens ikke-magt*, er Bolt i denne forbindelse inspireret af den italienske filosof Giorgio Agamben, selvom Agamben i sin filosofi ikke opererer med et kollektivt subjekt som proletariatet. Til gengæld er der et fokus på 'afvirkeliggørelse' hos Agamben som en proces, der ikke handler om at skabe noget nyt men blot at trække sig tilbage, at holde op med at indgå i det eksisterende maskineri. På samme måde anser Bolt proletariatets rolle som at 'forvitre' kapitalismen gennem en anden brug af livet end lønarbejde; en vægring der altid allerede er i gang.

Endelig forklarer Bolt mere præcist i det sidste kapitel, *Det klasseløse klasse-samfund*, samt i det korte efterord, at han anser nutidens proletariat for i høj grad at være 'flyttet ud' af det, som vi normalt forstår ved Vesten. I stedet befinder proletarerne sig i dag først og fremmest på steder som Kinas utallige fabrikker, Sydøstasiens særlige økonomiske zoner samt Mellemøsten og Afrikas mange slumområder. Bolt støtter dermed op om Theodor Adornos formulering om, at vi fra et vestligt perspektiv lever i et 'klasseløst klassesamfund', hvor klasserne næsten er blevet usynlige i vores del af verden. Til gengæld bevæger vi os mod skabelsen af et reelt *verdensproletariat*, og det er denne nye udgave af proletariatet, som Bolt i sit forord tillægger den afgørende rolle i muligheden for en kommende revolution. For os andre 'ikke-proletarer' betyder det, at vi må nøjes med at være selvkritiske over for vores rolle i verdensøkonomien: "Vi, der bor i det isolationistiske overflødhedshorn i Vesten, har primært et destruktivt arbejde foran os" (s. 267). Det ubesvarede spørgsmål i Bolts marxistiske beretning er dog ikke bare, om de ekstremt fattige og undertrykte faktisk besidder evnerne og kræfterne til at igangsætte revolutionære forandringer. Det er først og fremmest, hvorfor de skulle besidde 'nøglen' til det klasseløse samfund? Hvem siger egentlig, at de ikke tænker og agerer lige så meget ud fra en klasselogik som os andre?

Alt i alt bidrager bogen med en interessant vinkel på samfundsudviklingen fra 68 og frem til i dag. I stedet for at blive endnu en blandt en længere række kritikker af neoliberalismen, vender Bolt blikket indad mod marxismen selv og dennes egen indflydelse på sin afvikling. Da kapitlerne i bogen som sagt udgør selvstændige artikler tidligere udgivet i andre sammenhænge, kunne man godt som læser ønske sig, at der var brugt en anelse mere tid på at diskutere kapitlernes indbyrdes sammenhæng og relevans. Den grundlæggende diskussion Bolt optegner gennem bogen, omhandler hvordan vi som vestlige marxister bør forholde os til Marx og særligt beskyldningerne om økonomisme. Man kan måske sige, at marxismens opgave er at finde den rette form for selvkritik, hvor man både kan tage afstand fra statskapitalisme og en forældet økonomisk determinisme uden at miste kapitalismen som analyseobjekt. Men et bud på hvordan denne rette selvkritik egentlig praktiseres, finder vi desværre ikke.

Den forførte forfører og den bedragede bedrager

Johnny Kondrup

Bjergtaget

Forlaget Wunderbuch, 2019

302 sider

Kr. 245,-

v/ idéhistoriker og forfatter Lise Sjøelund

Man kan bjerge en god findeløn, vinde en bjergtrøje, komme på bjergvandring eller bjergklatring, og man kan bese nogle bjergetaper, når Touren går løs. Imidlertid behøver man intet bjergterræn, når man bliver bjergtaget, for det er helt andre forhold, der er på spil her, og det får vi serveret med og uden bjergudsigt i den gode bog af Johnny Kondrup med titlen *Bjergtaget*. Jeg har sagt det før og siger det igen, at Forlaget Wunderbuch kan noget med bøger, og jeg tænker, at forlaget snarere fortjente titlen "wunderbar", for det er, hvad deres bøger og indhold er. Teksten er tydelig og stor nok til os, der er nået en vis alder, og der er tydeligvis kælet for indholdet, så læsningen bliver af høj karat. I bogen får vi serveret en hel del forførelse og ikke mindre bedrageri, og det kommer fra henholdsvis Kierkegaard, Goldschmidt, Pontoppidan, Ibsen, Lagerlöf og Blixen, så også her er man kommet med helt op på bjerget blandt de ypperste forfattere. Det er digtning, der serverer illusioner, fiktioner og visioner, og det bliver man ganske betaget eller bjergtaget af. Bedraget ligger hele tiden på lur, for i enhver forfører lurder en bedrager.

I forbindelse med Søren Kierkegaards univers får vi at vide: "Vi befinder os altså i et landskab, hvor illusion lægger sig bag illusion, og hvor den centrale hemmelighed – forførelshistorien – udbreder sit uhyggelige tågeskær til alle sider: over Cordelia og Johannes Forføreren, over A, forførerens ven og senere medvider- og vel også over læseren? Denne historie rummer mindst én forført forfører og mindst én bedraget bedrager." (s. 38). Ak ja, snart er man medskyldig som læser og mærker gruen, gysen og grums i alle afskygninger, der dels tiltrækker og dels afskrækker. Johannes Forføreren er strategisk i alle sine tiltag med henblik på at komme nær pigen, og han har masser af tid, for det spændende er forførelsens forskellige faser, da pigen ikke er værd at

beholde, når hun først er forført. Det er lidt ligesom juleaften, at forberedelserne mange gange er sjovere end selve aftenen, skønt der forhåbentlig ikke findes tilsvarende dæmoni og djævelskab i lige netop juleaften. Ved indføringen i Søren Kierkegaards digtning bliver det ligeledes klart, at det udvortes ikke er identisk med det indvortes, og det kan mangan en forfører muligvis også nikke genkendende til, når forførelsesnatten omsider oprinder.

Lykken er hverken gods eller guld

Også Pontoppidan kan give os nogle fortællinger om det, der betager men samtidig bedrager, og her er det ikke "Lykke-Per", vi kommer tæt på men en ung præst, i *Det forjættede land*, der tilsyneladende har lykken med sig og bestemt ønsker at lykkes i lokalsamfundet, som han gør alt for at komme tæt på og blive en del af. "Da vi møder Emanuel i romanens anden del, *Det forjættede land*, er der gået ca. syv år siden hans bryllup, og han har fået opfyldt sine ønsker. Sammen med Hansine er han rykket ind i den store præstegård i Vejlbjby, de har fået tre børn, og Emanuel lever som en bonde af præstegårdens jord. Han har højsindet og socialt bevidst givet afkald på de indtægter i form af tiende og offergaver, som sognebørnene skulle yde ham, og lader i stedet midlerne flytte ind i sognets "frie" fattigkasse." (s. 156). Det lyder næsten for godt til at være sandt, for der er kommet børn, dåbsbørn og sognebørn, og med navnet Emanuel, der faktisk betyder "Gud er med os", så må der da også ske noget helt særligt, men selvom Gud skulle være med præsten, så går alting ikke efter Bibelen. Han skuffes eller desillusioneres, fordi han ikke rigtig bliver behandlet som fortjent. Livet fortsætter, som det altid har gjort i det lille sogn, og selv ikke en Emanuel kan ændre på livets gang.

Ibsen behandler ligeledes de særlige forførelsesregenskaber, og her er det en ung kvinde, der får magt over en ældre mand, og det er heller ikke lykken, for som der står i bogen, så mister offeret gradvist fodfæstet, og det kan man faktisk dø af. Vi fortsætter med Lagerlöf og Blixen, og befrielse, besættelse, og bevågenhed er stadige reaktioner på det, som forførere og erotiske tilnærmelser kan udløse. Det skal lige korrigeres at påstanden om, at en epikuræer er en, der kender livets nydelser og derfor betegnes som en æstetiker (s. 258) er en misforståelse - ganske vist er det en meget almindelig misforståelse, at epikuræismen modstilles stoicismen, og at førstnævnte er nydelsesmennesker sidestillet med Kierkegaards æstetiker i modsætning til sidstnævnte, der be-

tragtes som ydelsesmennesker og etikere. Ganske vist levede Epikur rart i sin have med sine venner, men han var etiker til fingerspidserne, og for ham var nydelse at karakterisere som fravær af lidelse, og det er ikke særlig nydelses-sygt. Ellers viser det sig til slut, at også gengangere kan gå igen i kærlighedshistorierne, og så bliver det først for alvor komplekst. Det bliver det tydeligt forklaret, hvad forførrernes midler er, og det er overraskende nok opmærksomhed, kærlighed og ægteskab.

Der er ingen tvivl om, at vi har fået endnu en wunderbar bog og gennemgang af et helt særligt emne, og at man ved læsning heraf snart kan blive lige så bjergtaget, som hvis den gode Johannes skulle komme her forbi på den hvide hest. Derfor læs, bliv bjergtaget og lev med i de håbløse skæbner, der jo faktisk vil det hele selv, når det kommer til stykket.

Tilfældet Nietzsche

Sue Prideaux

Jeg er dynamit! – Friedrich Nietzsches liv

Oversat af Joachim Wrang

Forlaget Klim, 2020

468 sider

349,-

v/ Charlotte Torp Nielsen & Andreas Beyer Gregersen

“Måske er en del af Nietzsches vedvarende tiltrækningskraft at finde i hans modvilje mod at give os et svar” (s. 411). Således skriver den engelsk-norske forfatter Sue Prideaux i sin stort anlagte biografi om Friedrich Nietzsche, som nu foreligger på dansk. Med tidligere biografier om Edvard Munch og August Strindberg på CV’et er Prideaux som antydnet ikke fagfilosof af uddannelse eller profession. Alligevel har Nietzsches tænkning været så fascinerende, at det har ført hende til i fire år at arbejde på dette biografiske projekt, der på imponerende vis binder Nietzsches levede liv og efterladte forfatterskab sammen. Dermed præsenteres læseren for en indlevende og dybtgående fortælling om særligt Nietzsches opvækst, venner, følelsesliv og samtid, der alt sammen

kobles til præsentationer af Nietzsches såkaldte *Nachlass*, hans skriftlige produktion af breve, dagbogsnotater og længere tekster. Dette har især kunnet lade sig gøre, fordi Sue Prideaux har samarbejdet med forskere, der med hendes ord har hjulpet hende med at "fjerne kreativ redigering med det formål at finde tilbage til Nietzsches original og skille det sande fra det falske" med hensyn til de efterladte skrifter (s. 11).

Prideaux giver dog ikke læseren selv et 'svar' på, hvorfor hendes biografiske tilgang til Nietzsche er en særlig privilegeret indgangsvinkel på en tænkning, der netop ikke synes at tilbyde os endelige svar på nogle af filosofiens store spørgsmål. Hvorfor er det med andre ord relevant at beskæftige sig med Nietzsches opvækst, venskaber og dagbogsnotater om - ofte - hverdagsoplevelser? Udspringer det af en forståelse af, at det er umuligt at skille ideer fra person? Eller er det snarere blot et udtryk for en dyb fascination af et geni - måske ligefrem en slags 'kærlighedserklæring' til en tænkner, der fortsat synes at være så relevant i dag? Særligt i slutningen af bogen gør Prideaux det klart, at hun ser Nietzsche som en figur, der mere end nogen anden konfronterer det moderne menneskes livsvilkår, men ud fra det perspektiv mangler der refleksion over, i hvor høj grad Nietzsches specielle livsforløb med skiftende bekendtskaber, delvise nomadetilværelse og til sidst sindssyge, faktisk repræsenterer det 'moderne menneske'. I hvilken grad er Nietzsches tænkning bundet op på modernitetens livsform? Uanset hvad, er det en meget grundig indføring i et menneske, der allerede fra en ganske ung alder var i stand til at tænke anderledes, stillede nye spørgsmål og var så ekstraordinært begavet, at han lynhurtigt opnåede et professorat i klassisk filologi. Til gengæld giver Prideaux ikke en detaljeret præsentation af hans bøger eller samlede filosofi, men dertil findes der heldigvis allerede på dansk udmærkede introduktioner samt oversættelser af de mest kendte værker, som især Det lille Forlag har stået for at udgive.

Fiktionsbiografi eller fagbog?

Bogen indledes meget stærkt med referencer til Nietzsches egne ord og beskrivelser af en munter aften i byen med sin ven som 24-årig, hvilket giver et kraftfuldt indtryk af hans følelsesliv og tankebaner i ungdomsårene. Indledningen er særegen for bogen, idet de efterfølgende kapitler ikke i lige så høj grad inddrager hovedpersonens egne ord. Til gengæld præsenterer Prideaux

løbende et utal af vidnesbyrd om Nietzsche, der rammesætter bogen på en sådan måde, at vi følger Nietzsches liv og virke fra 'vugge til grav' samtidig med, at der gives plads til mange omveje undervejs, såsom dybtgående personbeskrivelser og karakteristiker af tidens diskussioner om kunst, musik og religion.

Blandt andet beskriver hun, hvordan de psykiske sygdomme, som Nietzsches familie var særligt hårdt ramt af, typisk blev diagnosticeret som *svage nerver* eller i faderens tilfælde: *Gehirnerweichung*, såkaldt "blødgørelse af hjernen" (s. 24). Prideaux fortæller overbevisende om, hvordan læger og behandlere på denne tid forstod sindssygdomme og neurologiske sygdomme, hvordan behandlingen foregik (typisk på et såkaldt *Irrenhaus* - et 'galehus') og om de anvendte medikamenter - samt deres mange skader og bivirkninger. Man bliver som læser dermed viklet ind i de historiske 'tentakler' i form af datidens familieforhold, medicinske praksisser og lokal magtudøvelse - samtidig med at man midt i alt dette virvar kan tænke sig Nietzsche i sygesengen og under behandling med sølvnitrat, opium og lavementer.

I bogen præsenteres man for episoder, der står som små blomstrende oaser under læsningen, idet Prideaux udførligt beskriver relationer, værker og ideer, der strækker sig over kortere eller længere perioder af Nietzsches liv. Det kan for eksempel være hendes beskrivelse af 'mesteren' Richard Wagner - som Nietzsche forguede i en bestemt periode af sine unge år - i form af for eksempel Wagners platoniske forhold til Judith Gautier eller hans antisemitiske og nationalistiske dagsorden, der blev udtrykt gennem store kompositioner. Prideaux formidler i den forbindelse med stor indlevelse de indbyrdes konflikter og de respektive personers følelsesliv, hvilket dog indimellem kan virke svækkende for det fabelagtige baggrundsarbejde. Prideaux tilføjer nemlig tydeligvis mange beskrivelser, som hun umuligt har kunnet opstøve i dagbogsnotater eller andres beskrivelser af Nietzsches liv og virke. Omvendt bidrager denne mere frie skriveform også til, at man som læser kan fornemme Nietzsches søsters savn, mærke Wagners varme slåbrok og Wagners elskerinde Cosimas overraskelse, da Nietzsche eksempelvis aflægger uanmeldt besøg i Wagners hjem. Ud fra det perspektiv tenderer værket visse steder til at være mere en fiktionsbiografi end en kildekritisk fagbog.

Vi følger vi derefter Nietzsche i hans ungdom, hvor blandt andet hans fader dør, han gør militærtjeneste - og som tidligere nævnt lærer komponisten Wagner og at kende.

Efter opnåelsen af et professorat i filologi skriver Nietzsche i 1872 sin første bog, *Tragediens fødsel*, som et oprør mod, hvad han anså som samtidens kulturelle forfald og faible for videnskaberne: "Reduceret til rationalitet er det alexandriske menneske i grunden bibliotekar og korrekturlæser ... ynkeligt blindet af bogstøv og trykfejl" (s. 106). Inspireret af netop Wagner men også den tyske filosof Arthur Schopenhauer foreslår han derfor et nyt ideal om national kulturel fornyelse baseret på en såkaldt 'dionysisk' manifestation af vilje og magt. Den løbende kritik af kulturel degeneration viderefører Nietzsche i sine efterfølgende værker, men der findes en særlig iver og slagkraft i dette første værk, som Prideaux understreger. Han havde på dette tidspunkt også søgt et professorat i filosofi, men stillingen blev besat til anden side. Nietzsche var trods alt uddannet filolog, altså i viden om klassiske sprog, og ikke i filosofi - selvom han netop arbejdede ihærdigt med og udgav ovenstående værk, der ikke kan siges at have meget med filologi at gøre. At skifte 'karrierebane' var sværere end som så.

Prideaux beretter, at Nietzsche allerede på dette tidspunkt fik hjælp fra sin søster, Elisabeth, da han både led af omfattende fysiske og psykosomatiske sygdomme. I den forbindelse må det bemærkes, at Prideaux ikke præsenterer sin læser for et flatterende portræt af Elisabeth de mange steder af biografien, hvor hun nævnes. Tværtimod beskrives Elisabeth som et usympatisk og kalkulerende menneske, der også hjælper sin bror med eksempelvis hans sygdom for egen vindings skyld. Særligt i slutningen af Nietzsches leveår, hvor han blev mere og mere berømt. Med hensyn til sådanne forhold, hvor læseren ledes til at 'vurdere' de enkelte personers sympatiske karaktertræk eller mangel på samme, måtte Prideaux dog gerne have været mere præcis i sine henvisninger til historiske kilder og konkrete eksempler på, det vi ud fra Prideaux' narrativ må opfatte som Elisabeths kritisable adfærd.

Efter *Tragediens fødsel* følger hurtigt udgivelser af flere mindre værker af mere aforistisk karakter, som Nietzsche senere er blevet berømt for. Nietzsches forhold til Wagner udvikler sig også i disse år og ender til sidst med et

fatalt brud. Dette foranlediges af, at Nietzsche i 1878 udgiver *Menneskeligt, alt for menneskeligt*, som han sender til Wagner - som til gengæld sender ham librettoen til *Parsifal*. Ingen af dem viser sig at bryde sig om hinandens værker, og søsteren Elisabeth har derefter en brevudveksling med Wagners elskerinde og senere hustru (Francesca Gaetana) Cosima Liszt, hvor de begge kritiserer Nietzsches nye bog. Samtidig er Nietzsche meget syg og opgiver på lægens anbefaling sit professorat på Basel Universitet. Senere begiver han sig på en længere rejse, hvor han møder den fritlevende unge kvinde Lou Andreas-Salomé, og med forfatteren Paul Rée indgår de i en ménage à trois. Lou er, efter alt at dømme, Nietzsches største kærlighed, og derfor er det ærgerligt, at Prideux ikke præsenterer flere dagbogsnotater eller brevkorrespondancer fra denne tid; de få eksempler på dette viser nemlig også Nietzsche som en digter i egen ret. Følgende er et eksempel på denne side af Nietzsche fra *Menneskeligt, alt for menneskeligt*:

“Veninde - sagde Columbus - stol
aldrig mere på en genoveser!
Altid han stirrer ud i det blå,
det fjerne ham drager.

Den, han elsker, lokker han gerne
langt gennem rum og tid -
over os stråler stjerne efter stjerne,
omkring os bruser evigheden” (s. 247)

Det er selvsagt vanskeligt at redegøre for samtlige perioder, begivenheder og udgivelser, som optræder i bogen, i denne anmeldelse. Alligevel bør udgivelsen af *Således talte Zarathustra* fremhæves, da bøgerne ikke kunne sælges, og han måtte derfor selv betale en fjerdedel af udgifterne for udgivelsen af denne bog. Efterfølgende udgiver han selv sine værker, som tæller *Hinsides godt og ondt* (1886), *Moralens Oprindelse - et stridsskrift* (1887), *Tilfældet Wagner - et musikanthproblem* (1887) og *Ecce Homo - hvordan man bliver, hvad man er* (1888) samt mange flere lige omkring disse år. Sidstnævnte bog adskiller sig fra de andre, idet den kan forstås som en slags intellektuel selvbiografi, der indeholder brudstykker af de andre originale tekster og koblinger til den kontekst, hvori de er skabt. Som Prideaux beretter, sender Nietzsche

også i 1888 en række julebreve til venner og familiemedlemmer, der vidner om et begyndende sammenbrud. For eksempel underskriver han sig Den korsfæstede, Dionysos, Nietzsche Cæsar og Føniks. Brevene indeholder både tågetale og tungetale. Som læser fornemmer man tydeligt, at noget er galt fat.

Nietzsche indlægges kort tid efter, men sindssygen tager til. Han lider af storhedsvandvid og forfølgelsestanker og synes ikke længere at have kropskontrol. Han skærer grimasser og kan grine i timevis. Han overlades efterfølgende i sin mors varetægt i barndomshjemmet men bliver gradvis dårligere, mister sproget og bliver lammet. Paradoksalt nok bliver hans værker samtidigt mere og mere berømte og vinder større indpas i intellektuelle kredse. Omtrent 10 år efter sammenbruddet dør Nietzsche. Hans søster, Elisabeth, drev efterfølgende Nietzsche-arkivet, hvorfra hun havde rig lejlighed til at redigere og sammensætte tekster. Det beskrives også af Prideaux, hvordan arkivet blev besøgt af Hitler, som kunne bruge fragmenter af Nietzsches tænkning til at fremme den nazistiske dagsorden.

Et imponerende og flot portræt

Den biografiske fremstilling er klassisk og relativt stringent. Prideaux refererer kronologisk til Nietzsches liv og præsenterer løbende de værker, som han arbejder på og udgiver. På den måde kan man som læser koble værkerne til Nietzsches liv. Teorierne bliver dog sjældent udfoldet i en grad, så der er tale om en egentlig teoretisk gennemgang, og derfor egner bogen sig ikke nødvendigvis godt til dem, som skal beskæftige sig med tænkeren for første gang. Omvendt er bogen anbefalelsesværdig, såfremt man allerede har beskæftiget sig med Nietzsche og ønsker at få en dybere indsigt i de omstændigheder og den kontekst, hvori hans tanker og tekster er tilvejebragt. At Nietzsches værker forbindes til hans liv betyder kort sagt, at man vil opleve, at værkerne udfolder sig mere, når man har læst denne bog.

Desuden er der væsentlig underholdningsværdi i bogen, da Prideaux formår at portrættere Nietzsches person og liv på en indlevende og sympatisk måde. Det er desværre ikke altid tilfældet for det øvrige persongalleri, der til tider beskrives med endimensionale personkarakteristikker. Det kommer særligt til udtryk i konflikter: søsteren fremstilles som ond og kalkulerende, vennen Paul Rée er en bedrager og Cosima er kold. Og Nietzsche selv?: "Var altid tilgivende og

overbærende” (s. 246). Men på den anden side er det klart, at ingen bogryg ville kunne bære det sideantal, som en mere omfattende og nuanceret personbeskrivelse ville medføre. Alt i alt er bogen beregnet som en biografi til den læser, der ønsker at vide mere om den, til stadighed, relevante og populære tænkere. Den giver også en forklaring på, hvorfor Nietzsches idéer har været bragt i spil i den nazistiske ideologi, og hvordan de mange værker er tilvejebragt. Men først og fremmest er det en rigtig god historie om et bemærkelsesværdigt liv.

Straffens moralfilosofi

Thomas Østergaard

Straffens filosofi

Syddansk Universitetsforlag, 2018

717 sider

Kr. 318,-

v/ Andreas Beyer Gregersen

På forsiden til det omfattende værk *Straffens filosofi: En kritisk indføring i debatten* af filosofen Thomas Østergaard ses to velkendte figurer. Den ene forestiller den romerske gudinde Justitia, der igennem årtusinder har personificeret retsinstitutionen, og som med sine vægte og bind for øjnene skal forestille at være både upartisk og at tage højde for alle perspektiver på en given retssag. Den anden forestiller Auguste Rodins berømte statue *Grubleren* fra 1902, der i knap så lang tid har været symbol på den omfattende tankeproces, som vi forbinder med at 'filosofere'. Læseren vil dog hurtigt finde ud af, at fokus i dette værk ikke er en hvilken som helst Justitia eller enhver form for grublen over retsinstitutionen gennem tiderne. Som moralfilosof har Østergaard nemlig fokus på den mere omdiskuterede del af det juridiske kompleks, der handler om straf, hvilket han undersøger ud fra et eksplicit normativt perspektiv.

At Syddansk Universitetsforlag giver plads til, at en ambitiøs forsker fra netop Syddansk Universitet kan udfolde en omfattende teoretisk gennemgang og

diskussion heraf, kan kun roses i en tid, hvor korte deadlines og tidsbegrænsede projekter fylder mere og mere i den akademiske verden. Det ambitiøse ligger dog - som nævnt - ikke i at give en generel filosofisk introduktion til spørgsmålet om straf, hvorfor selve titlen godt kan siges at være en smule misledende. Der indgår således ikke meget politisk filosofi i værket, såsom overvejelser over hvad 'straf' egentlig er for en samfundsmæssig størrelse. Dette fejes hurtigt til side med stipulative begrebsafklaringer for til gengæld at komme i dybden med bogens hovedærinde: at diskutere nutidens moralske teorier, der på forskelligartede måder forsøger at begrunde den samfundsmæssige strafinstitution og giver forskellige bud på, hvorfor og hvordan vi bør straffe kriminelle. Dette ærinde realiseres dog med en så skarp argumentation og et så kritisk sigte, at læseren ikke blot introduceres til disse teorier men også indføres i den filosofiske proces, der ligger i at overveje og tage stilling til de forskellige intuitioner, argumenter og analogier, som indgår i teorierne. *Straffens filosofi* er således først og fremmest en introduktion til dét at reflektere over de moralske perspektiver, som strafinstitutionen konfronterer os med.

Strafteoriernes kamp

I første kapitel, som bærer den sigende titel *Straf som moralsk problem*, præenterer Østergaard læseren for sit dobbeltrettede formål med bogen - nemlig både at skabe et overblik over og lave en kritisk gennemgang af de væsentlige teorier om begrundelser for straf. I den forbindelse gøres det samtidig klart, at værket er henvendt til alle interesserede i emnet, og at der bruges et enkelt sprog med så få fagbegreber og teoretiske referencer som muligt. Det er dog som om, at form og indhold ikke helt passer sammen i forhold til dette formål, da skrivestilen dermed er henvendt til lægmanden, mens ambitionsniveauet med hensyn til den kritiske teordiskussion egner sig bedre til medlemmet af en akademisk kontekst. Som bogen skrider frem, synes det især at være mindre og mindre forståeligt, hvorfor læseren ikke må introduceres mere dybtgående til den konkrete kontekst for teordiskussionerne men ofte må nøjes med en diskussion med og mod de udvalgte teorier som om, at de eksisterede i et slags idémæssigt vakuum uden for tid og rum. Hvorfor må læseren eksempelvis ikke få særligt meget at vide om, hvilke teoretikere der har artikulert og argumenteret for de forskellige teorier, og hvornår de har gjort dette? Platon nævnes for eksempel nogle gange i fodnoter nærmest som

om, at han blot var endnu en teoretiker involveret i diskussionen mellem de forskellige teoritraditioner, selvom han skrev i en anden kulturel kontekst og for et par årtusinder siden, hvor ingen af disse teorier var blevet navngivne og udviklede. Er det ikke værd at reflektere bare en smule over, hvad dette kan betyde?

Derudover er det værd at bemærke, at Østergaards tilgang er at vurdere forskellige teoretiske positioner undervejs i bogen som om, at de er en slags konkurrerende sportsmodstandere, der skal gives medaljer til ud fra, hvor overbevisende de hver især er - i stedet for at bruge mere plads på at undersøge problematikker og spørgsmål på tværs af de enkelte teorier. Der er givetvis fordele og ulemper ved begge disse tilgange, og det er tydeligt, at Østergaards tilgang åbner for en dybtgående kritik af hver eneste teori set for sig selv. Men dermed ofres der ikke meget plads til spørgsmål om, hvorledes de kan komplementere hinanden - en mulighed der mestendels afvises ud fra principelle årsager til sidst i værkets sektion med 'appendikser' og dermed ikke ud fra konkrete diskussioner af særskilte problematikker. For Østergaard er det simpelthen ikke en god idé at kombinere teorier, hvis de hver især ikke er overbevisende. Problemet med dette argument er blot, at de fleste af de teorier, der kritiseres undervejs i værket, ikke er færdigudviklede, og Østergaards udlægning af disse bygger derfor ofte på enten kunstige rekonstruktioner eller munder ud i en kritik af, at de netop ikke er færdigudviklede af nutidens teoretikere. Uden at hævde at denne tilgang har med forfatterens køn at gøre, synes denne dog imidlertid at være udtryk for en unødvendig 'maskulin' måde at praktisere filosofi på i den forstand, at fokus mest af alt ligger på det aggressive at indtage positioner, som man derefter skal forsvare eller angribe - i stedet for med en mere 'feminin' tilgang åbent at udforske spørgsmål uden dermed at forudsætte, at endemålet er at besejre alle andres teorier i et slags tænkingens skakspil. Teoretisk sårbarhed frem for kontrol behøver ikke at implicere en opgivelse af fortsat at søge efter svar på eksempelvis forholdet mellem straf og moralitet. Når Østergaard på tværs af kapitlerne alligevel henviser til "det humanistiske strafprincip" som en måde at retfærdiggøre dét at undgå alt for strenge straffe på grund af humanistiske principper om menneskets værdighed, kan det siges at åbne en smule for en sådan tænking på tværs af teorigrænser. Med dette princip, som ikke diskuteres som én samlet teori der enten skal forsvares eller angribes, åbnes der

nemlig også op for, at moralfilosofi kan bedrives som andet end *enhver teoris krig mod alle de andre*.

Spørgsmålet om selve begrebet 'straf' kan siges at være et godt eksempel på en problematik, som tydeligvis går på tværs af de forskellige teorier, og som derfor kunne have udgjort et større fokuspunkt i værket. Som Østergaard selv redegør for, forstås straf oftest som et tilsigtet onde, der påføres af en straffende part mod en straffet part for en eller anden forseelse - der skal derfor være en vis forbindelse mellem selve straffen og det, som man siges at blive straffet for. Der er imidlertid mange uklarheder og gråzoner forbundet med en sådan definition. For eksempel hævder Østergaard, at den straffede ikke nødvendigvis behøver at anse straffen som et onde, selvom dette var hensigten. I Hans Scherfigs roman *Den forsvundne fuldmægtig* (1938) er det således ikke en 'straf' for hovedpersonen selv, at han bliver sat i fængsel for en forbrydelse, da han faktisk foretrækker dette frem for sit liv uden for fængslets tykke mure. Samtidig giver det også mening for Østergaard, når vi snakker om en fejlagtig eller ubegrundet straf, hvor den straffede parts påståede forseelse viser sig faktisk ikke at have fundet sted - som det især kendes fra såkaldte 'justitsmord'. For Østergaard er det væsentligste i strafbegrebet dermed den straffende parts intentioner med at straffe og ikke så meget det, som man kan kalde for straffens *objektive referent*. Hvis eksempelvis en domstol erklærer noget som en straf, så er det som udgangspunkt en straf. Det store spørgsmål, som Østergaard dermed undgår, er dog, om vi altid bør acceptere denne forståelse af strafbegrebet? Bør vi ikke snarere tale om justitsmord som uretfærdig påføring af lidelse frem for en 'straf'? Og giver det egentlig mening at tale om 'straf', hvis det reelt set ikke er et onde?

Til gengæld giver det god mening, at Østergaard begynder sin kritiske teorigennemgang med et længere kapitel om den såkaldte *retributivisme*, da denne teori tager udgangspunkt i den sandsynligvis mest udbredte intuition med hensyn til straf - nemlig at vi straffer folk, fordi de har *fortjent* det. Østergaard skriver endda, at "den retributivistiske grundtanke har været med os igennem hele menneskehedens historie" (s. 29). Uanset hvad er denne grundtanke med hensyn til det, Østergaard kalder for en 'negativ moralsk fortjeneste' dog ikke så simpel endda, når man begynder at reflektere nærmere over den. Ifølge Østergaard kan den ikke reduceres til et spørgsmål

om hævnthørst, selvom hævnfølelser givetvis ofte spiller en rolle i konkret praksis. Men problemet er ikke desto mindre, at retributivismen er nødt til at kunne svare på, hvorledes det kan anses som rigtigt at skade et andet menneske udelukkende ud fra et bagudskuende perspektiv på dets handlinger - og dermed ikke ud fra et fremadskuende perspektiv på, hvorledes straffen kan bidrage til en 'bedre verden', som andre teorier fokuserer på.

Dette fører Østergaard ud i en udførligere kritik af og afvisning af retributivismen, der tager udgangspunkt i, hvad der blot kaldes for *ansvarsproblemet*. For Østergaard fejler idéen om moralsk 'fortjeneste', fordi vi aldrig kan siges at besidde et endeligt ansvar for motiverne til kriminelle handlinger - eller andre handlinger for den sags skyld. For at forblive i kontrol måtte vi nemlig også vælge motivet for et givent valg, hvilket ville kræve et ekstra motiv for valget af det første motiv samt endnu et motiv for dette og så videre. Ifølge Østergaard er ansvarsproblemet således et *logisk problem*. Den radikale konklusion er dermed, at ikke engang en "almægtig Gud" ville undslippe ansvarsproblemet, da en sådan gud også ville være fanget af logikkens påvisning af, at spillet mellem valg og motiver for valg fører til en uendelig regres (s. 172). At dette er en lige lovlig radikal konklusion, der antager ontologisk karakter på baggrund af et logisk funderet argument, tyder også på, at Østergaards afvisning af retributivismen er for letkøbt. I hvert fald forholder han sig ikke til, at spørgsmålet om frihed og ansvarlighed kan være mere kompliceret, end dette argument lægger op til - ja, muligvis overskrider det enhver form for 'logik', som vi kender til, i forhold til eksempelvis frihedens spontanitet.

Til Østergaards forsvar må han siges at være mindst lige så kritisk over for de teorier, der behandles efter retributivismen. Den næste i rækken er den såkaldte *rimelighedsteori*, der i sin grundessens går ud på, at straf som et onde opvejer de goder, som kriminelle får af at bryde love, som ellers begrænser lovlidige borgere i deres daglige færden. For Østergaard er problemet med rimelighedsteorien blot, at de underliggende præmisser, om at enhver lov begrænser vores handlingsfrihed, og at handlingsfrihed altid skal anses som et gode, begge er problematiske. Samtidig er der også åbenlyse problemer ved den næste teori kaldet *modsigelsesteorien*, som hævder, at straf kan anses om et symbolsk modsvar til det, at enhver forbryder ifølge denne teori med sit lovbrud udtrykker, at han er mere værd end sit offer. For alle lovbrud ud-

trykker tydeligvis ikke en sådan symbolik om overlegenhed, og selv hvis de gjorde, hvordan kan en straf så 'svare tilbage', at forbryder og offer faktisk er ligeværdige? Ifølge Østergaard er det således svært at forstå de to respektive størrelser, forbrydelse og straf, som symbolske handlinger, hvilket gør det svært at få teorien til at give mening i første omgang.

Efter denne kritiske gennemgang skiftes der cirka midt i bogen fokus til de teorier, der har et mere fremadskuende perspektiv end de tidligere nævnte. For disse teories vedkommende handler det om, at straf har et *præventivt sigte*, og her kan skelnes mellem to slags prævention af ny kriminalitet. Den første kaldes for 'specialprævention' og handler om at minimere risikoen for, at den straffede kriminelle selv begår ny kriminalitet, mens 'generalprævention' har et bredere fokus - nemlig et fokus på generelt at mindske den begåede kriminalitet i samfundet. Den første teori, der diskuteres i den forbindelse, kaldes for *forbedringsteorien*, idet straffen i denne optik har til formål at 'forbedre' den straffede parts moral og dermed specialpræventivt minimere risikoen for, at der begås ny kriminalitet. For Østergaard er der imidlertid to svagheder ved denne tilgang. For det første er det svært at se, hvorledes for eksempel behandling og terapi snarere end straf ikke fungerer meget bedre til det formål. Samtidig giver det mening at gå mere radikalt til værks med det præventive sigte og argumentere for, at hovedfokus bør være på at forbedre folks moral, inden de overhovedet begår kriminalitet. Ud fra dette perspektiv har forbedringsteorien ifølge Østergaard svært ved at give et godt argument for, hvorfor vi overhovedet skal have en strafinstitution i stedet for at bruge samfundets ressourcer på indsatser rettet mod især børn og unge samt andre initiativer, der kan højne befolkningens moralske dannelse. Denne diskussion bærer dog også præg af, at Østergaard ikke synes at have blik for, at forbedringsteorien muligvis udfordrer selve vores begrebslige forståelse af 'straf', idet den påtvungne forbedring i moralsk øjemed netop *ikke* er et onde - snarere tværtimod er idéen, at den ikke blot gavner resten af befolkningen men også er til den kriminelles eget bedste. Forbedringsteorien kan således siges at udfordre intuitioner om forskellen mellem straffende domme og behandlingsdomme.

Det samme kan dog ikke siges om den næste teori, *afskrækkelsesteorien*, der lige præcis handler om, at straffe skal være et onde for den straffede for at

'afskrække' den kriminelle selv og andre potentielle kriminelle fra at begå forbrydelser i fremtiden. Et andet af værkets gennemgående problemer viser sig tydeligt i diskussionen af denne teori - nemlig spørgsmålet om, hvorvidt der skal være et såkaldt 'proportionalitetsprincip' i forhold til straf for forskellige artede forbrydelser. Det store forklaringsproblem for afskrækkelsesteorien er nemlig ikke bare, at det empirisk set er et åbent spørgsmål, hvor meget strafinstitutionen egentlig afskrækker potentielle kriminelle. Problemet er også, at hvis rationalet kun går ud på afskrækkelse, så synes det ikke at være fastlagt, hvor store straffe der skal gives for forskellige forbrydelser. Hvis det for eksempel virker mere afskrækkende at straffe butikstve hårdere end mordere, som tenderer til alligevel at begå mord uanset den efterfølgende straf, bør vi så følge denne logik uanset dens kontraintuitive konsekvenser og tildele en straf som "livstid" til butikstve, mens mordere kan nøjes med en bødestraf? Samtidig er der ifølge Østergaard også et tydeligt problem ved justitsmord med hensyn til afskrækkelse, da det at straffe en uskyldig ifølge afskrækkelsesteorien sagtens kan have en positiv virkning ud fra et nytteetisk perspektiv. Igen er spørgsmålet, som Østergaard synes at overse, dog om et justitsmord overhovedet kan betegnes som en 'straf' - særligt hvis dommerne er bevidste om den straffede parts uskyld.

De to sidste teorier, der diskuteres i værket, og som også begge har en fremadskuende karakter, kaldes for henholdsvis *karantæneteorien* og *selvforsvarsteorien*. Karantæneteorien har modsat de andre teorier en mere begrænset rækkevidde men er af denne grund også umiddelbart mere overbevisende. Den handler kort og godt om, at 'farlige' kriminelle bør isoleres ud fra et såkaldt "uskadeliggørelsesrationale" (s. 482). Ligesom vi sætter smittebærende personer i sygdomskarantæne, hvis de er tilstrækkeligt 'farlige' for resten af samfundet, hvad enten de selv ønsker det eller ej, så handler det i denne optik om, at den kriminelle skal isoleres et stykke tid for samfundets bedste. Uagtet hvor svært det kan være at vurdere præcist om en given kriminel er 'farlig', så er det samtidig også vanskeligt at se, hvorledes karantæneteorien egentlig er et forsvar for strafinstitutionen, der som bekendt handler om at påføre straf som et intenderet onde for en given forseelse. Ud fra karantæneteoriens præmisser hvad er så forskellen på at isolere eksempelvis en psykisk syg med voldelige tendenser *før* at han har begået nogle forbrydelser og at isolere en person *efter* forbrydelsen? På grund af sådanne problemer går Østergaard

hurtigt videre til den sidste teoridiskussion om selvforsvarsteorien, der også viser sig at være den mest komplicerede. Ud fra selvforsvarsteoriens argumentation bør vi nemlig forstå staten som en aktør, der med straffeloven fremsiger *præventive trusler om straf* på vegne af ofre for potentielle kriminelle, for dermed at afskrække disse kriminelle før de har gjort noget. Som man kan true en potentiel voldsmand med, at man vil forsvare sig over for ham, så kan staten i den optik siges at true på det potentielle offers vegne. Selvforsvarsteoriens kerneargument er så, at præventive trusler mister deres virkning og forvandles til tomme ord, hvis staten ikke straffer de kriminelle, når de faktisk har begået kriminalitet. Ifølge Østergaard er denne argumentation umiddelbart overbevisende, men den er alligevel uklar i sine implikationer, og igen synes det vanskeligt at bruge en sådan teori til at argumentere for strafproportionalitet, hvis det blot handler om, at straffe generelt skal have en afskrækkende virkning. Endelig er det et mere empirisk spørgsmål, om de præventive trusler om straf har den ønskede afskrækkende effekt i praksis.

Alt i alt er det tydeligt, at Thomas Østergaard ikke finder nogle af de eksisterende teorier på 'markedet' overbevisende, selvom særligt selvforsvarsteorien i dens grundlæggende argumentation ser mest lovende ud. Det er derfor passende, at der til sidst i værket gives plads til at diskutere spørgsmål, der ikke har noget med en specifik teori at gøre - særligt fordi disse spørgsmål er mindst lige så interessante som teorierne selv. For eksempel diskuteres det, hvorvidt statsmagt overhovedet har legitimitet til at straffe mennesker, og om der kan fastlægges kriterier for, hvornår en given stat kan siges at være så retfærdigt organiseret, at det ikke bare er et udtryk for ulighed og diskrimination, når straffe uddeles af domstolene. Endelig diskuteres det også kort, om strafinstitutionen i sin helhed er så forsvarlig, som de tidligere diskuterede teorier ellers synes at forudsætte. Som Østergaard påpeger, er det i en teoretisk kontekst ikke et udbredt synspunkt - selvom den dog allerede har fået et navn i form af *abolitionisme* - men som bekendt bør filosofi være mere end bare en popularitetskonkurrence. Eftersom Østergaard tydeligt viste, hvorledes alle de diskuterede teorier omkring straf havde væsentlige problemer, er det imidlertid svært at forstå, hvorfor abolitionisme kun diskuteres overfladisk og ikke tildeles et selvstændigt kapitel. At han visse steder i værket skriver, at vi som udgangspunkt bør forsøge at *begrunde* strafinstitutionen, som den ser ud i

praksis, er i hvert fald ikke et godt argument. Hvorfor kan vi ikke lige så godt være kritiske over for status quo?

Uanset hvad må Thomas Østergaard's *Straffens filosofi* siges at være et imponerende værk, der både formår at tage sine læsere seriøst i forhold til at give en udførlig introduktion til emnet og samtidig skrive i et letforståeligt sprog med utallige interessante eksempler undervejs. Kombinationen af analytisk stringens med et kreativt blik for de forskellige argumenters implikationer og rækkevidde anvendes dog stort set kun til at diskutere de tidligere nævnte teorier. Som sagt er det kun en moralfilosofisk introduktion til spørgsmålet om straf, og inden for denne optik er fokus samtidig mest af alt på teorierne frem for overvejelser over, hvad straf egentlig består i, og hvad strafinstitutionen skal gøre godt for - overvejelser, der kan siges at handle lige så meget om social ontologi og politisk filosofi som etik. Spørgsmålet om straf er nemlig alt for vidtrækkende og vigtigt til at blive overladt til moralfilosoffer.

Frygten og håbet: At opløse en politisk krise

Martha C. Nussbaum

Frygtens monarki: Et filosofisk blik på vores politiske krise

Oversat af Joachim Wrang

Efterskrift ved Mikkel Thorup

Forlaget Klim, 2019

310 sider

Kr. 299,95

v/ Clara Wolf, kandidatstuderende ved Anvendt Filosofi, Aalborg Universitet

Denne stadig forholdsvis nye bog, *Frygtens monarki* af Martha Nussbaum, udkom oprindeligt i 2017 i kølvandet på valget af Donald Trump som præsident. Allerede i forordet ligger det klart, at bogen er skrevet fra et amerikansk perspektiv og til en politisk splittet befolkning i et forsøg på at åbne en dialog om den store polarisering af det amerikanske samfund. Med andre ord: *Frygtens monarki* er en amerikansk bog skrevet til en amerikansk befolkning. Det politiske landskab i USA er på mange måder forskelligt fra det, der fore-

ligger i Danmark, og det fremgår også af teksten, at den er skrevet til den amerikansk befolkning, idet retorikken overvejende spiller på et "vi" om USA.

Omend overvejende amerikansk-rettet, er bogen alligevel relevant for den danske læser, hvorfor bogen også er oversat til dansk. Nussbaums bog er nemlig hovedsageligt skrevet med henblik på at inddrage et bredt publikum i filosofisk refleksion over deres egen samtids politik og samfund. Derfor giver bogen rig mulighed for i en dansk kontekst at reflektere over vores politiske debats helbred, særligt i forhold til frygtens retorik om 'de fremmede' og over filosofiens potentiale i vores moderne samfund. Undertegnede anbefaler, at man først læser Mikkel Thorups velskrevne *efterskrift* om Nussbaum, hvor hendes forfatterskab og virke som filosof bliver kontekstualiseret, før man går i gang med den oversatte tekst.

Formålet med bogen er simpelt. Nussbaum er hovedsageligt interesseret i at diagnosticere, hvad der sætter ild til den nuværende politiske krise, hvilket Thorup i *efterskriftet* kalder "en samtidsdiagnostik" (s. 318). Til dette formål bruger hun en bred palette: romersk og græsk filosofi, amerikansk historie, udviklingspsykologi, feministisk teori, personlige anekdoter, samt teaterstykker og andre kulturprodukter. Indledningen bliver dog brugt til at fremlægge, hvorfor frygt er destruktiv, og hvorfor filosofi er vigtig i krisetider. Nussbaum hævder, at filosofi hovedsageligt handler om at leve et 'undersøgende liv,' hvor man er ydmyg og indgår i dialog med andre og forpligter sig på ærlig og lyttende diskussion med velovervejede argumenter (s. 33). Derudover står det for Nussbaum klart, at filosofien, i sammenspil med andre (akademiske) discipliner såsom historie, samfundsvidenskab, økonomi, jura og sociologi, er en samfundsaktør, der kan bidrage til at opnå en erkendelse af, hvem vi er, hvilke problemer vi står over for, og i hvilken retning vi bør gå (s. 37)

Frygtens monarki er en diagnose af samtiden inspireret af en forståelse af filosofien som en disciplin, der rækker ud over over academia og ind i en dialog mellem borgere, på samme måde som Sokrates gjorde. Bogen er derfor ikke et filosofisk argument for et bestemt standpunkt men er en undrende undersøgelse af, hvordan politik bliver påvirket af menneskelig frygt, vrede, afsky og misundelse. Denne filosofiske undersøgelse sker med en inddragelse af mange andre forskningsfelter såsom børnepsykologi og neurovidenskab, men også

med en inddragelse af diverse kulturmedier som litteratur, film og teaterstykker, lige fra Shakespeare og Hamilton til Netflix-serien *Orange is the New Black*.

Opbygningen af *Frygtens monarki* er nem at følge, og Nussbaum er for det meste god til at huske metatekst til at minde læseren om bogens forløb mellem de forskellige afsnit. I forordet afslører forfatteren en personlig vinkel på inspirationen til bogen: en inspiration som opstod i 2016 efter resultatet på valgaftenen gjorde det klart, at præsidentembedet tilfaldt Trump. Nussbaum undgår bogen igennem bevidst at angribe Trumps person eller at forsøge at dæmonisere ham men udtrykker i stedet fortvivelse over den stigende polarisering i politik. Derudover kritiseres den stigende tilslutning til et hvidt overherredømme, såsom den nynazistiske Charlottesvillie forsamling i august 2017. Nussbaum tilskriver begge tendenser, altså politisk polarisering og stigende fremmedhad, til følelser af frygt og afsky opstået i et politisk og socioøkonomisk splittet USA.

Fordordet byder på en fortælling om, hvordan Nussbaum tidligt i livet begyndte at reflektere over fattigdom og ulighed, og hvordan hun tillagde sig en skepsis over for sin konservative fars afsky over for afroamerikanere og jøder. Den efterfølgende indledning redegør, som tidligere nævnt, for frygtens destruktive kraft og filosofiens relevans for den politiske krise. En oversigt over bogens opbygning forefindes i slutningen af indledningen på side 38 og 39.

Det første kapitel, "Frygt, tidlig og magtfuld", indeholder en gennemgang af frygt, hvor der argumenteres for, at frygten er en del af tilværelsen, som altid vil true demokratiets fundament. Følelsen af frygt karakteriserer Nussbaum som 'monarkisk' og hun påpeger - med reference til Rousseau - at den er naturlig for spædbørn, men destruktiv for voksne mennesker. Frygt er netop et gennemgående tema (som titlen nok har antydnet), da frygt også bliver behandlet i de følgende kapitler om vrede, afsky, misundelse - alle karakteriseret af Nussbaum som farlige for politik i demokratier.

Kapitel to om vrede, "Vrede, barn af frygten," laver en distinktion mellem den produktive harme og den hævntrøstige vrede, hvoraf den første er produktiv og sidstnævnte er negativ, og trækker på en blanding af antikkens demokrati-

forståelse, psykologi om vrede hos børn og den amerikanske borgerrettighedsforkæmper Martin Luther King. Dette kapitel argumenterer for, at følelsen af harme kan bruges produktivt i borgerrettighedsbevægelser med Martin Luther King som eksempel, men samtidig pointerer hun, at følelsen af vrede kan ødelægge det politiske landskab, hvis den ikke bliver holdt i snor.

Det følgende kapitel, "Frygtdreven afsky: Udstødelsens politik", gennemgår afskyens oprindelse i frygten for ulækre, dyriske substanser og skelner mellem projektiv afsky og primær afsky. Ud fra psykologistudier og litteratur opsporer Nussbaum den instinktive afsky for slim, lugte, og ekskrementer som den drivende faktor bag afskyen for mennesker, der er anderledes end en selv. Afskyen for LGBT+ mennesker i dag og de tidligere racistiske Jim Crow love i USA identificerer Nussbaum som eksempler på en mekanisme, der forsøger at bekræfte egen menneskelighed ved at lade andre symbolisere sygdom og udstøde dem som afskyelige. Ifølge forfatteren findes kuren i kulturelle komedier, der siden Aristofanes har hjulpet os med at forsones os med vore kroppe, som Nussbaum mener kan bringe folk tættere sammen ved at vise andre forståelser af minoriteter i vor moderne tids massemedier.

Efter Nussbaums refleksioner over afsky følger kapitlet "Misundelsens imperium," hvori misundelse bliver analyseret som et produkt af økonomisk ulighed og jalousien over for andres evner. Kapitlet analyserer misundelse som en kraft, der skaber politisk splittelse - lige fra Lukrets' karakteriseringer af misundelse i Romerriget til Trumps indvalg og den nutidige genoplivning af en ideologi om hvidt overherredømme i USA. Nussbaum nævner i dette kapitel flere gange musicalen Hamilton af Miranda som et mytisk symbol på en politisk konflikt drevet af misundelse i USA. Ifølge Nussbaum skal den naturlige og uundgåelige følelse af misundelse tøjles politisk ved at skabe betingelser, der giver folk lige muligheder til at forfølge deres drømme (den amerikanske drøm) og ved at skabe et socialt sikkerhedsnet med inspiration i Roosevelts New Deal eller Obamacare.

Kapitlet "En giftig blanding: Sexisme og misogyni" analyserer sig til, at den politiske udstødelse af kvinder har rod i en iboende misogyni og sexisme hos mænd. Her diskuterer Nussbaum mænds udtryk for afsky for og misundelse over for kvinder, som blandt andet kommer til udtryk i Trumps nedladende

kommentarer om Hillary Clinton og diverse kvindelige journalister. Nussbaum mener, at nedladende kommentarer om kvinder i politik og om kritiske kvindelige journalister er et udtryk for en frygt for kvinders indtog på arbejdsmarkedet, og særligt når det drejer sig om magtpositioner, hvor mænd føler sig truet. Dette kapitel belyser, hvordan afsky og misundelse hænger sammen med frygt gennem Nussbaums eksempler på udtalelser fra mænd, der forsøger at underminere kvinders autoritet ved at gøre dem enten afskyelige på grund af deres fremmede kroppe med menstruationsblod eller ved at karakterisere dem som hysteriske ved at betvivle deres intelligens og kompetencer.

Bogens sidste kapitel, "Håb, kærlighed og visioner," slutter med en mere håbe-fuld tone for USAs politiske fremtid. Som Nussbaum siger, "Forskellen mellem at frygte og at håbe er lille. Det er som at tænde for en kontakt: Nu er glasset pludselig halvt fuldt og ikke længere halvt tomt" (s. 245). Så selv om størstedelen af *Frygtens monarki* tegner et skeptisk billede af det politiske landskab, vælger Nussbaum alligevel at vende sig mod fremtiden med håb. Af filosofisk teori fordømmer Nussbaum i dette kapitel stoicisme som pacificerende og ikke-håbefuldt, men støtter sig til og trækker på Kants udlægning af håb som brugbar for en sund politisk kultur. Politisk håb, siger Nussbaum, kræver at man lægger afskyen fra sig og stopper dæmoniseringen af dem, der har andre overbevisninger end en selv - inklusiv afskyen for Trump og hans tilhængere (s. 258). Nussbaum peger på fem løsninger, nemlig 'håbets praksisser', som vejen ud af den politiske krise og ind i håbet om en god fremtid: 1) kunstarter såsom poesi og musik, 2) kritisk tænkning, 3) religiøse grupper, 4) solidaritetsgrupper og 5) teorier om retfærdighed. Disse bliver af Nussbaum suppleret med en sjette håbets praksis, som hun kalder 'medborgerskabspraksis' eller 'civil værnepligt': et koncept, der indebærer meningsfulde og samfundsnyttige aktiviteter. Denne civile værnepligt mener Nussbaum skal være obligatorisk for alle unge mennesker, for at sikre at man kommer i kontakt med folk i samfundet af anden etnicitet, aldersgruppe og socioøkonomisk baggrund end en selv, men hun uddyber ikke dette koncepts indhold yderligere i denne bog.

Nussbaum runder derfor denne filosofiske analyse af vores samtids politiske krise af med et optimistisk kapitel om håb, kærlighed og visioner, der byder på flere ideer om, hvordan USA kan blive mindre splittet. *Frygtens monarki* kan varmt anbefales som en filosofisk analyse af vores samtids politiske miljø, og

selvom bogen på ingen måde er analytisk grundig eller argumentatorisk skarp, åbner bogens frie analyse - med dens inspiration fra filosofi, psykologisk forskning og kulturprodukter - for en refleksion over samtiden hos læseren.

Noter om dødens politik

Achille Mbembe

Nekropolitik og Afkolonisering af Universitetet

Forlaget Aleatorik, 2019

140 sider

Kr. 139,95

v/ Andreas Beyer Gregersen

Allersidst i det lille værk *Nekropolitik og Afkolonisering af Universitetet* af den camerounske filosof Achille Mbembe står et citat, der kan tolkes som et koncentrat af al den indignation og vrede, som går igennem hele værket: "Der er intet land i verden, hvor afrikanere er velkomne" (s. 131). Dette betyder nemlig ikke bare, at mennesker med afrikansk baggrund fortsat er udsat for racisme og diskrimination verden over. Citatet kan ligeledes fortolkes ud fra værkets gennemgående fokus på 'nekropolitik' som udøvelsen af en magt gennem omfattende samfundsstrukturer, der for den enkelte kan betyde forskellen på liv og død. Der er intet land i verden, hvor afrikanere er velkomne, fordi selve opdelingen af verden i lande er blevet påtvunget afrikanerne gennem koloniseringen og stadig tvinger dem til at leve i en samfundsmæssig tilstand, der er mærket og tyngt af fortidens vægt - en tilstand, som Mbembe i et andet værk også kalder for *postkolonien*. Forlaget Aleatorik har med denne oversættelse, i ét værk med to essays fra Mbembes hånd der på hver sin måde handler om ovenstående forhold, bragt en væsentlig kritisk stemme ind i den danske offentlighed. Mbembe er et enestående eksempel på, hvad politisk filosofi og kritisk teori fra et afrikansk perspektiv har at byde på.

At *Nekropolitik* fra 2003 og *Afkolonisering af universitetet* fra 2016 egentlig er to vidt forskellige essays, må man som læser dog selv finde ud løbende eller ved at springe frem til det korte efterskrift. Da Mbembe er en vanskelig tilgæn-

gelig tænker, der samtidig er svær at placere inden for en bestemt filosofisk tradition, måtte der gerne have været et fyldestgørende forord - særligt når dette er de allerførste oversættelser af Achille Mbembe til dansk. Men oversætteren Gustav Johannes Hoder har ellers gjort et udmærket stykke arbejde med selve oversættelsen. I sit efterskrift spørger Hoder i den forbindelse åbent, om det overhovedet er muligt at formidle en tænkning og dermed et sæt af erfaringer, der ligger så langt væk fra den danske andedam. Det er givetvis et problem i visse tilfælde, men i forhold til Mbembe er det tværtimod overraskende, hvor meget der i disse essays henvises til vestlige fortolkningsrammer med hensyn til både teori og valg af eksempler. Et større problem er derimod, at de to essays ikke hænger tydeligt sammen, hvorfor udgivelsen langt fra fremstår som en samlet enhed. Det første er således et stykke teoretisk arbejde, der forsøger at kombinere en kritisk samtidsdiagnose af afrikanske samfund med en udarbejdning af et begreb om 'nekropolitik', mens det andet essay mere har karakter af et intellektuelt debatindlæg om det globale universitetssystem. Det er ikke svært at finde forbindelseslinjer mellem de to essays, men det er samtidig vidt forskellige tekster, og værket som helhed giver ikke et svar på, hvorfor de er sat sammen. For eksempel er det uklart, om Mbembe overhovedet vil karakterisere, hvad der foregår på universiteter verden over, som 'nekropolitik' eller ej. Værket fremstår på grund af sådanne manglende forbindelser således en smule rodet, selvom det altså i princippet kun er sat sammen af to dele.

En ny suverænitetskategori

Det første essays kongstanke slås fast næsten med det samme: Den foucauldianske idé om såkaldt 'biomagt' er alene ikke tilstrækkelig til at forstå modernitetens forskellige former for suverænitæt. Hvis suverænitæt grundlæggende betegner en magt over andres liv og død, kan en sådan magt antage forskellige politiske former, strategier og resultater. Én form, der er velkendt inden for den skandinaviske velfærdsstat, har som erklæret formål at tage vare på samfundets borgere 'fra vugge til grav'. Mbembe fokuserer i dette essay på en noget anden form for suveræn politik, der modsat den velfærdsstatslige biomagt slet ikke fokuserer på det at tage vare på borgernes liv men tværtimod handler om at styre deres død. Denne 'dødsmagt', der får betegnelsen *nekropolitik*, er med andre ord en magt til at "regulere fordelingen af død og muliggøre statens morderiske funktioner" (s. 22) - selvom Mbembe samtidig

påpeger, at det ikke nødvendigvis er en stat, som udøver nekropolitik, idet terrororganisationer og lokale militser lige så vel kan antage denne rolle. Mbembes grundlæggende påstand er, at denne slags magt fortjener sit eget begreb, og at selvom den bogstavelig talt gør sådan noget som drab acceptabelt, hører den ikke bare til en fjern fortid. Israels nutidige besættelse af Palæstina beskrives for eksempel som "den mest gennemførte form" for nekropolitik i dag - en besættelse, hvis langvarighed i øvrigt ikke synes at tegne godt for fremtiden (s. 48).

Nekropolitik er samtidig en magtudøvelse, der især er forbundet med den racistiske skelnen mellem mennesker og dermed etableringen af, hvad Mbembe poetisk kalder for en "biologisk cæsur mellem de første og de andre" (s. 21). Racisme er for Mbembe den ultimative form for nekropolitik, og det er derfor ikke overraskende, at han lokaliserer slaveriet og 'plantagesystemet' som den "emblematisk og paradoksale figur", der opstår som følge af slaveriets racistiske undtagelsestilstand (s. 33). Slaven er netop det 'ikke-menneske', der holdes i en tilstand, der kan betegnes som *levende død*, fordi denne kun holdes i live som arbejdsredskab. Nu eksisterer slaveri heldigvis ikke i samme omfang på globalt plan som tidligere, og Mbembe gør det da også til en pointe, at "senmoderne kolonial besættelse" i hans øjne er forskellig fra den tidlige moderne imperialisme på en række punkter (s. 48). Palæstinensere arbejder ikke for israelere som slaver men lever under streng overvågning og på territorier, som de ikke selv bestemmer over, og som konstant reguleres og omdefineres af israelernes og særligt af bosætternes pres. Mbembe kalder en sådan belejringstilstand for en *splintrende besættelse*, idet den rent faktisk splintrer det palæstinensiske samfund op i mindre og mindre bidder. I en globaliseret verden med overbefolkning og pladsmangel består en sådan nekropolitik netop i dét at miste den faste og ellers sikre grund under sine fødder - som en spiller i et computerspil, der pludselig er nødt til at hoppe fra firkant til firkant for at undgå at falde ned i afgrunden.

I det næste essay, *Afkolonisering af Universitetet*, handler det for Mbembe ikke umiddelbart om hverken nekropolitik eller besættelsestilstande men om det moderne universitets tilstand i det 21. århundrede. Det er således hverken universitetsansatte eller studerendes liv og død, som er på spil i denne tekst fra 2016, men derimod et spørgsmål om hvorledes universiteter løbende kan

'afkoloniseres' og demokratiseres i en global verden. Mbembes fokus ligger særligt på Sydafrika, hvor han i en årrække har været ansat på Wits Universitet i Johannesburg, men på grund af den globale tendens til ensretning på mange akademiske områder er flere af de kritiske pointer tydeligt møntede på mere vidtrækkende udviklinger. Eksempelvis understreger Mbembe, at udveksling af studerende og forskere på tværs af landegrænser som udgangspunkt ikke bør anses som hverken et såkaldt *brain drain* eller *brain gain* på baggrund af de enkelte nationers perspektiv men derimod som et bidrag til at skabe en mere forbundet verden præget af gensidig forståelse. I det hele taget er Mbembe stærkt kritisk over for tendensen til at anskue akademisk arbejde ud fra en konkurrenceoptik, hvor det handler om at skabe universiteter i 'verdensklasse' og udkonkurrere andre landes forskning. Mbembes skarpe pen og blik for global ulighed viser sig også i den forbindelse, idet han karakteriserer den løbende rangering af universiteter på verdensplan som "en fuldstændig ny æra af global apartheid inden for den videregående uddannelsessektor" (s. 108). Selvom Mbembe ikke uddyber sin kritik på dette punkt, kan en forbindelse til det tidligere essay sandsynligvis drages ud fra en tolkning af denne slags 'apartheid' som ét blandt flere tegn på, at bestemte områder i for eksempel Afrika kan blive så forarmede, at uddannelsessektoren ligeledes ender med at dø hen. Med fænomener som ekstrem fattigdom og borgerkrig følger også ofte en slags åndelig død.

Samtidig er Mbembe mindst lige så kritisk over for de "store systemer af autoritær kontrol", som han forbinder med den udbredte bureaukratisering og markedsunderlæggelse af universiteter (s. 87). Dette kan siges at være en mere velkendt kritik, der også ytres i Danmark, idet sådan noget som pointsystemer, dimensionering og erhvervsfinansieret forskning nogle gange synes svært at forene med det akademiske ideal om en fri stræben efter viden, som Mbembe eksplicit hylder. At gøre modstand mod denne slags kontrol, der kommer fra forskellige sider, bør ifølge Mbembe kombineres med et mere direkte fokus på afkolonisering inden for både undervisning og forskning. Dette fokus implicerer især, at der gøres op med, hvad latinamerikanske teoretikere ofte kalder for *erkendelsesteoretisk kolonialisme* - med andre ord et opgør med den selvfølgelighed, som vestlige metoder og traditioner har antaget inden for akademisk praksis. Mbembes tilgang består ikke i, at vestlig tænkning par tout skal afvises, men særligt i forhold til studier af afrikanske

samfund og kulturarv bør det resolut afvises, at eksempelvis vestlig antropologi er den centrale kilde på dette område. En måde at åbne op for andre måder at gå til akademisk arbejde på er for Mbembe derfor, at der undervises i afrikanske sprog såsom swahili, xhosa, shona og lingala. Dette vil nemlig også åbne for andre tankemønstre og kreative tilgange til såvel forskning som undervisning - en påstand der ligeledes er værd at overveje i en dansk sammenhæng, hvor engelsk i højere og højere grad er ved at overtage som den gængse 'omgangsform' på danske universiteter. Det er ifølge Mbembe oftest ikke særlig meningsfuldt kun at bedrive forskning i énsprogede osteklokker.

Lige præcis sproglig kreativitet kan samtidig siges at være det allermost fascinerende ved at læse begge Achille Mbembes essays, der ellers er forskellige på mange måder. Om hans første essay omhandlende nekropolitik udgør et "uomgængeligt bidrag til det 21. århundredes politiske filosofi", som forlaget Aleatorik påstår på værkets bagside, er tvivlsomt givet de spredte analyser og den manglende uddybning af det centrale begreb. Samtidig gentager det andet essay i høj grad allerede eksisterende kritiske analyser af den globaliserede universitetsverden og dens ulighedsskabende markedslogikker. Men alligevel viser Mbembe sig gang på gang som en original tænkner i den måde, hvorpå han bruger sproget og især nye begreber til at lade os anskue det 21. århundredes globale tendenser i et anderledes lys. For eksempel taler han for, at vi bør gentænke universitetet som et såkaldt *pluriversitet* karakteriseret af erkendelsesteoretisk diversitet frem for ét ideal om rationalitet ud fra en eurocentrisk model. Den essayistiske stil, der således oplyser tænkningens mørke dale med begrebslig opfindsomhed, mangler imidlertid et supplement af grundighed og eftertanke. Begrebet om nekropolitik fortjener en mere dybtgående teoretisk behandling end et kort essay. Muligvis findes en sådan behandling kun i andre af Achille Mbembes værker. Men så er det bare med at håbe tålmodigt på, at dette ikke kommer til at være den sidste oversættelse af Mbembe på dansk.

Der er noget, der mangler...

Ursula Andkjær Olsen

Mit smykseskrin

Gyldendal, 2020

241 sider

Kr. 249,95

v/ Jane Straschnaja, cand.pæd.fil

Digte kan være svære at læse og få noget (forståeligt) ud af. Tænk bare tilbage. Var det ikke digte, vi alle sammen frygtede at trække til studentereksamen "back in the days"?

Ikke desto mindre kan genren noget, ingen andre genrer på helt samme måde formår. Digte trækker på rytme, stemning og sansning på en måde, som ingen anden meddelelsesform i tilnærmelsesvis samme omfang har mulighed for. Og så skal jeg ellers lige love for, at Ursula Andkjær Olsen kan noget. Særligt.

Som det er tilfældet al med kunst, har den enkelte betragter selvfølgelig stor fortolkningsfrihed, og således er denne anmeldelse intet andet end en subjektiv "synen" og "menen", hvor langt fra alle ord er forstået, for dertil rækker mine evner måske ikke, inden for rækken af imponerende anmeldelser, der kan intimidere enhver fritidsfilosof. *Mit smykseskrin* har gjort sig tydeligt bemærket og er blevet entusiastisk anmeldt flere steder, hvor det på ingen måde skorter på superlativer og ros. Med andre ord: digtsamlingen vækker tydelig begejstring, men mere end det: den bider sig fast i sin læser og slipper ikke sit tag igen, bare fordi bogen lukkes.

Hvordan kan man undgå at blive nysgerrig?

Det kan man heller ikke.

Og det var da også det, der fik denne anmelder til at dykke ned i Ursula Andkjær Olsens vægtige univers af refleksion, kropslighed, fortabthed, mangfoldighed og meget andet eksistentielt guf for både den tænksomme og reflekterende type, men absolut også for gymnasieklassens elever og lærer, når der skal analyseres digte i danskundervisningen, for nu at præcisere en oplagt målgruppe.

Lad det bare være sagt med det samme: Jeg er *ikke* vant til digte, og de gange jeg har læst nogle (oftest under tvang fra en udefrakommende instans), har det været med et skævt smil og en, jeg indrømmer det, diskret hånlige attitude (udsprunget af ignorance, naturligvis), eftersom genren for den menige lægmand kan virke temmelig højtflyvende, tangerende det snobbede og skabagtige, fordi den kan blive så abstrakt og fragmenteret at læse, at man enten må give sig til at grine eller græde. Digte udfordrer simpelthen litterært på en helt anden måde end så meget andet.

Men er der *nogen*, der i dén grad kan skrive sig udenom mentale og forudfattede meninger, så må det være Ursula Andkjær Olsen. *Mit smykkeskrin* er på én og samme tid både abstrakt og helt nede på jorden konkret poesi. Den er beskrivelser af livets kredsløb, af tiden der går - og går fra os.

Det er digte, der rytmisk inviterer os ind i sorgens og manglens rum, i den tabte ungdom og kroppens begyndende forfald. Det er heavy, sort og opgivende. Det er ekstremt gribende! Uforskønnet ærligt. Bramfrit. Deprimerende og opløftende på samme tid, hvilket vel egentlig ikke burde kunne lade sig gøre, men det er som om, at Ursula Andkjær Olsen tilbyder trøst i det kollektive: man er aldrig alene med sit forfald, sin ufrugtbarhed og ensomhed. Tværtimod er det enkelte menneske en del af det samlede billede, og det, vi gennemgår, er noget fællesmenneskeligt, noget universelt. Noget vi skylder, og vi har til gode i den uendelige cyklus, som er livet.

Ursula Andkjær Olsen skriver meget direkte ind midt i kvindelivet, dér hvor man står overfor endnu én af livets overgange. Et sårbart sted, hvor kroppen "gør ting", man på ingen måde er herre over, men som afføder både undren, afmagt og, muligvis for nogens vedkommende, en stærk fornemmelse af at efterlade sig selv til fordel for et nyt jeg. Et ældre jeg. Et jeg som i vores del af verden på mange måder ikke længere er nær så attraktivt. For hvem er jeg, hvis jeg ikke længere er reproduktiv? Hvilken værdi har jeg så? Er man i virkeligheden vendt tilbage til sig selv? Som et ældre yngre jeg? Ursula Andkjær Olsen beskriver det som en slags tidlig død. En 'prøverunde' eller generalprøve på døden:

"jeg får lov at prøve at dø
før jeg er død
jeg får lov
det er en gave
det er noget som ikke indstifter en gæld
det er noget som ingen kan tage fra mig

overgangen fra frugtbar til ikke-frugtbar
fra fuldmåne til nymåne
jeg bliver jomfru igen

jeg bliver pige
igen" (s.170)

Udover at være en yderst anerkendt forfatter og ansat som rektor på Forfatterskolen i København, er Ursula Andkjær Olsen også en kvinde fra 1970, hvilket giver hende mulighed for at hente materiale fra egen erfaringsverden. Hun er en kvinde midt i livet. En kvinde i overgang. Det er naturligvis nærliggende at tro, at *Mit smykseskrin* er selvbiografisk. Bogen peger dog hele tiden på, at oplevelserne er nedarvede grundvilkår, som er langt mere universelle og kollektivistiske end individualistiske, men som føles stærkt personlige og private, naturligvis, for den enkelte som står midt i transformationen.

"og så lukker jeg døren bag mig, inde i det rum
sker det som i et eventyr

afskyeligt eventyr
grusomt eventyr
nådesløst eventyr
skinnende eventyr

følelserne er ikke mine
men universets" (s. 88)

Selve bogen er på 241 sider og er delt op i syv afsnit:

1: Bankboks

2: Jeg sender noget ind i mundstykket

- 3: Uden at have det guld, der skal til
- 4: Klargjort til ekstase
- 5: Ringbrynje, hårnet
- 6: Mit smykkeskrin
- 7: Grundsten

Hvert afsnit indledes med sort/hvidt fotografisk arbejde af kunstneren Sophia Kalkau, hvilket kæler yderligere for den i forvejen meget sanselige oplevelse, når man sidder med denne digtsamling i hænderne. Forsiden er rød og 'flydende', og leder tankerne i retning af det menstruationsblod, som ikke længere løber hos den midaldrende kvinde. Inde i bogens omslag får vi Ursulas egne håndskrevne noter, hvilket giver en klar fornemmelse af at blive taget med 'backstage'; dér hvor skriveprocessen er foregået, det skabende og kreative rum hos en kunstner. Faktisk føler man sig også vigtig, når man sådan bliver inviteret tæt på. Og mon ikke, det har været hensigten? Jeg tror, at Ursula Andkjær Olsen har ønsket at opbygge et tillidsforhold til sin læser. Hun ønsker tydeligvis at blive forstået.

Flere temaer er gennemgående, herunder meningsløshed og tomhed. Ursula Andkjær Olsen skriver om at fylde tomheden ud med NOGET, at lindre sin sorg og tomhed ved at erstatte den tomme mave med fyld, også selvom fyldet bare er 'snydefyld':

"de sten, jægeren syer ind i ulvens mave
for at den ikke skal mærke tomheden bagefter
den skal vågne op og ikke mærke, at man har fjernet dens bytte
dens mad, dens skat
dens overlevelse, det skal den ikke mærke
den skal vågne og ikke mærke den nye tomhed pga. stenene (...)

jeg skal fylde maven med sten, sy den sammen og gå
indtil jeg falder under den usunde byrde
indtil jeg bukkes under for erstatningsbyrden
erstatningen for det der skulle have været" (s. 97)

Hvem af os har ikke forsøgt at fylde tomheden ud med ét eller andet efter et tab, vi har lidt? Tab af ambitioner, af håb, af drømme. Tab af job eller penge.

Tab af mennesker, tab af kærlighed. Vi taber alle sammen, og det føles forfærdeligt, måske endda ubærligt. Så vi 'fylder sten i maven' for at dulme og fylde ud, men ikke altid med nogen særlig god effekt, hvis nogen overhovedet.

Ursula Andkjær Olsens digtsamling er narrativt orienteret. Det er måske også noget af det, der gør denne bog temmelig fantastisk at læse. Man får en sammenhængende historie på én eller anden måde. Opbygningen er med til at understrege fortællingen. Mange sider indeholder kun enkelte ord, og nogle sider er helt blanke, og her vil jeg tro, at formålet har været at give læseren mulighed for at puste ud og tage endnu en dyb indånding, inden det igen går løs med strofer og vers.

I øvrigt eksperimenterer Ursula også med opbygning og komposition på den måde, at stroferne kan indeholde alt fra ti vers til kun et enkelt. Endda kan hendes vers være så korte, at de kun består af et enkelt ord. Ofte sætter hun parenteser om ord, gradbøjer eller gentager det samme ord eller samme sætning. En linje kan også bare bestå af et punktum. Og så er der masser af luft på siderne og endda steder med flere blanke sider efter hinanden. Det er en digtsamling, som ikke går ned på manglen på kunstpauser.

På alle måder tager Ursula sig sproglige friheder og lader tegnsætning og ord gå op i højere enheder og lader det afspejle og understrege det indhold, hun ønsker at formidle. Det bidrager på mange måder til at gøre læsningen endnu mere interessant, men klart også lidt mærkelig, og som jeg nævnte indledningsvist, er der flere virkemidler, som måske flyver lige henover hovedet, imens andre rammer plet og rammer hårdt! Det er avanceret og føles sprogligt pirrende. Man bliver på en måde konstant 'prikket til'. Som om Ursula Andkjær Olsen har tænkt: "Hvad mon der sker med min læser, hvis jeg gør sådan her?" Ikke med det formål at eksperimentere med sin læser, men alene med det formål, at hun ønsker at blive forstået. Hun vil formidle sit budskab på en måde, så det ikke rammer forbi - men hvor budskabet stadig er tro mod sig selv. Intet bliver pakket pænt ind, det kommer snarere helt uden indpakning eller forberedelse. Take it or leave it, for virkeligheden skal vi ikke pynte på, vi skal derimod forholde os til den.

På den måde føles læsningen meget intim. Læser og forfatter kommer tæt på hinanden. Rigtig tæt, endda.

De fire elementer: vand, jord, luft og ild nævnes bogen igennem, og fungerer derved nærmest som en kosmisk rød tråd. Ursula er optaget af tab, sorg og mangel, men også af livets sammenhænge, smukt afspejlet i en digtsamling der i den grad bør læses sammenhængende som digte, der gensidigt hører og hænger sammen med hinanden. Der forekommer igen og igen referencer til noget tidligere skrevet, finesser man går glip af, hvis ikke man læser digtsamlingen som ét samlet værk.

For denne anmelder var oplevelsen finurlig. Det begyndte med en smule panderynken, og ja, også med rynken på næsen, fordi det *er* så anderledes at læse historier i denne genre, og man skal altså lige i gang. Skulle en læser føle på samme måde ved læsningens begyndelse, skal opfordringen uforbeholdent lyde: Fortsæt!

For pludselig åbner bogen sig, og så ligger der ganske enkelt *virkelig* stærke oplevelser i kø.

Er man kvinde og er cirka midt i livet, så kan man måske oven i købet vente sig et møde med en selv. Men der er samtidig så meget andet end blot overgangsalder i denne bog. Det forholder sig snarere sådan, at overgangsalderen bliver selve Ursula Andkjær Olsens vej ind i hele det eksistentielle tema om den uundgåelige død, som venter for enden af tiden.

Der er en ikke ubetydelig opmuntring i at genkende sig selv i jeget. Man bliver derved mindet om, at man ikke er alene.

Hvor der er mangel, er der også mening. Hvor der er ubalance, er der balance. Hvor der er død, er der også liv.

Men når det er sagt, så efterlader *Mit smykseskrin* ikke ret megen plads til nogen form for optimisme. Det *er* dystert. Det er en eksistentiel krise i bogform, som peger på den frygt, vi måske alle sammen bærer inderst inde. En frygt for at der i sidste ende ingen mening er med noget som helst, og at det er et menneskeligt grundvilkår at føle tomhed, netop *fordi* livet selv er tomt og uden egentlig mening. Måske er vores dødsangst i virkeligheden ikke så meget angst for selve døden, som det er angst for mangel på mening i livet? Mennesker har et altoverskyggende begær efter livet. Kulturanthropologen Ernest Becker argumenterer i sin bog *Escape from Evil* for, at det faktisk slet ikke er døden, vi frygter, men det vi frygter er ubetydelighed. Tænk, hvis vores liv ikke

har betydning? Tænk, hvis vi lever og dør uden at bidrage med noget meningsfuldt? Det virker som om, at Ursula Andkjær Olsen berører samme smertefulde problematik, eller måske bør vi gå så langt som til at kalde den en smertefuld erkendelse?

”mit barn står i køkkenet og vasker hænder
skal til at børste tænder, han siger, mor
det er som om
det er som om der mangler noget
selv om vi er sammen
det som om der alligevel mangler noget

jeg siger
jeg tror, jeg ved hvad du føler
han siger, det er ikke fordi jeg ønsker at der skal være flere
at vi skal være flere her
jeg vil ikke også miste det jeg har

men alligevel er der
noget der mangler” (s. 51)

Seksualitetens ontologiske udsigelsesposition

Alenka Zupančič

Hvad er sex?

Oversat af Søren Rosendal og Jakob Rosendal

Forlaget Mindspace, 2019

304 sider

Kr. 298,-

v/ Malthe Høy Jensen, cand.mag. i Anvendt Filosofi, Aalborg Universitet

Det vil formentlig komme som en overraskelse for de fleste, at Alenka Zupančič' *Hvad er sex?* ikke står på hylderne under kommerciel faglitteratur, mellem håndbøger og selvhjælpsbøger. Allerede med sin titel stiller værket et

simpelt spørgsmål om et tilsyneladende lavpraktisk og relaterbart emne, men for den slovenske filosof viser svaret sig imidlertid at være uhyre komplekst, tankevækkende og ikke mindst polemisk på tværs af den nutidige filosofis vigtigste debatter.

Sammen med Mladen Dolar og Slavoj Žižek udgør Zupančič trekløveret 'Den slovenske skole', der gennem de sidste årtier har produceret overraskende analyser af tilsyneladende perifere kulturfænomener, tilvejebragt i spændingsfeltet mellem tysk idealisme og psykoanalyse. Særlig karakteristisk for nærværende værk er dog, at det næsten udelukkende tager udgangspunkt i sidstnævnte - både emnemæssigt og i sin metodologi. I den seneste tid har psykoanalysen været under angreb fra kønsforskningen, fra den stadig spirende ontologiske vending og undtagelsesvist fra sig selv, og på den baggrund tager Zupančič til genmæle, idet seksualitet bliver udgangspunktet for en begrebslig model, der skal revitalisere psykoanalysens kritiske potentiale, filosofiens begrebstænkning og det indbyrdes forhold, de begge hviler på.

Ikke mindst får den danske offentlighed med denne upåklagelige oversættelse et unikt indblik i den mindre udbredte fløj af nutidens materialismedebat. Med dette indflydelsesrige værk er Zupančič det nyeste skud på stammen af filosoffer, der beskæftiger sig med det materialistiske subjekt i skæringspunktet mellem ontologi og epistemologi. Et skud der med vidtgående analyser og radikale påstande ikke kan undgå at provokere en hvilken som helst realisme eller materialisme, der troede, at den havde gjort kål på subjektets rolle til fordel for en kritisk tænkning af et objektdominerende samfund. Og hvis der ellers skulle herske den mindste tvivl om forskellen på 'kaffe uden fløde' og 'kaffe uden mælk', så slipper læseren heller ikke for forfatterens karakteristiske overskud af vitser, der med jævne mellemrum letter på en pænt udfordrende læseoplevelse.

Fra et moralsk spørgsmål til en epistemologisk virkelighed

Til læsere, der ikke er velbevandrede i psykoanalytisk teori, giver Lilian Munk Rösing i sit forord en fin indføring i værkets begrebsunivers og berører desuden i kortform de forskellige emneområder, som udfolder det seksuelles ontologi hos Zupančič. Gennem en kritisk-psykoanalytisk tilgang behandler Zupančič disse områder 'indefra-og-ud', således at første kapitel nedfælder

grundprincipperne for normativ seksualitet som en intern forståelsesramme for den kollektive bevidsthed. Herefter forløber andet og tredje kapitel som en omkalfatring af denne ramme ved at tage udgangspunkt i de ideologiske tendenser og handle-mønstre, som findes problematiske ved deres seksuelle forforståelse - både hvad angår masturbation, kristendom, og kønsforskellen. Løbende danner læseren sig en fornemmelse af Zupančič' kritiske ståsted, men det er det fjerde og sidste kapitel (som udgør cirka halvdelen af bogens længde), der endegyldigt rammesætter det seksuelle som en kritisk metode, der hengiver sig til "... de ting, der er karakteristisk for menneskelige samfund (politik, kunst, videnskab, kærlighed, religion, ...)" (s. 77).

Det første træk i denne forbindelse er dog fuldstændigt at bryde med den vanetænkning, at sex for psykoanalysen er 'meningen med alting'. Særligt efter Freuds begreb om sublimering - der ofte udelukkende er blevet tolket som hverdagsaktiviteter, som skal erstatte en manglende seksuel tilfredsstillelse - har psykoanalysen haft stor indvirkning på konstruktionen af den normative forståelsesramme, hvormed seksualitet er blevet mødt med enten afsky ('sex er beskidt') eller accept ('sex er sundt') i samfundet. Men denne begrænsning af seksualiteten til et spørgsmål om indforståede kropslige praksisser har samtidig umuliggjort en nærmere afklaring af selve logikken for vores neurotiske problemer og særligt den uslukkkelige nydelse, som indfanger det mysterium, seksualiteten i virkeligheden er. Således er den indledende præmis hos Zupančič ikke at tilgå sublimering som en afsløring af for eksempel 'talens seksuelle oprindelse', men er nærmere bestemt en undersøgelse af, hvordan det at tale *i sig selv* kan være seksuelt: Hvis aktiviteterne er forskellige, men tilfredsstillelsen præcis den samme, så tvinger denne indsigt os til "på radikal vis at spørge ind til seksualitetens *natur* og status" (s. 15).

Det væsentlige kriterie for denne undersøgelse er mødet mellem filosofi og den lacanianske psykoanalyse. I stedet for at psykoanalysen i sin rene praksis kan angive seksualiteten som den ultimative horisont for al menneskelig betydning, så er pointen med den lacanianske tilgang, at seksualiteten i sig selv betegner en ontologisk udsigelsesposition, som manifesterer en særlig betydningsdannende struktur i form af tilfredsstillelsen. Med andre ord, "ikke som en grundlæggende virkelighed, men som en anstødssten, en iboende forvrængning af virkeligheden" (s. 19). Hvorfor 'sex' er betegnelsen for denne

ontologiske indsigt, fremhæver Zupančič følgelig i sine læsninger af det *ubevidste*. Det afgørende forbindelsespunkt mellem sex og det ubevidste er, at seksualiteten aldrig i sig selv er en fysisk behovstilfredstillelse men også altid indebærer en mangel på mening, som en mer-nydelse skal udfylde. (Kogebøger og madprogrammer dækker ikke et fysisk behov, men et "begær efter at få ganen pirret", som Rösing skriver (s. 8).) Denne afvigelse fra naturen må dog ikke betragtes som en fuldstændig undtagelse, for eftersom nydelsen er det *nødvendige* virkelighedskriterie for, at vi kan meningstilde vores tilværelse, så glemmer vi, at vi ikke ved, hvordan vi seksuelt faktisk skal opføre os: vi mangler det dyriske instinkt som en seksuel viden *i naturen*, og at det ubevidste derfor tænker bag om ryggen på os.

I andet og tredje kapitel udvides grundlaget for den betydningsdannende orden i form af politiske refleksioner over kønsforskellen. På noget kontroversiel men alligevel nytænkende vis inddrages læseren i en tolkning af den feministiske bevægelse som en insisteren på, at det kun er i kraft af en binær kønsforståelse, at mennesket former og bekræfter sin identitet. I sit emancipatoriske projekt udsprang feminismen nemlig ikke af det faktum, at de specifikke og positive karaktertræk ved Kvinden 'også burde høres'. Den udsprang af viljen til at påvise, at udviskningen af den sociale antagonisme var en *konstituerende del af* maskuliniteten. For Zupančič betyder dette, at kønsforskellen er en singularær forskel i den enkelte, hvilket åbner for socialitetens rum, hvor identiteter dannes - kort sagt, at feminismen medfører en "splittelse, et skel, som omhandler *alle*" (s. 79).

Med fremkomsten af socialkonstruktivistisk feminismeteori og vor tids kønsstudier kan denne læsning lyde absurd, da mangfoldigheden af sociale køn [*gender*], som opstår gennem den sociale produktion af normer, ikke formår at frigøre sig fra den traditionelle ontologiske skelnen mellem 'maskulinitet' og 'femininitet' [*sex*]. Men som Zupančič påpeger, er en sådan frigørelse heller ikke mulig, da den emancipatoriske værdi ved feminismen selv lod sig definere af den betydningsdannende orden om eksklusion, som maskuliniteten udgjorde i første omgang: "Hvis man således „fjerner sex fra sex og køn fra køn“ [„*removes sex from sex*“], så fjerner man netop den ting, der har bragt det problem, som kønsforskellen drejer sig om, frem i lyset. Man fjerner derved

ikke problemet, men kun det, der gør det muligt at få øje på det og dets måde at operere på” (s. 96).

Kønnsforskellen indskriver seksualiteten i en virkelighedsforståelse, der hverken er udtryk for en social/symbolsk konstruktion eller rent biologiske faktorer men for det *Reelle*, der kun eksisterer som en modsigelse i kraft af den nydelse, der opstår i den betydningsdannende orden. For Zupančič er pointen dermed ikke at få afgrænset de relevante nydelsesegenskaber mellem Manden og Kvinden, men at selve kønnsforskellen er det narrative felt i det enkelte menneske - en slags identitetsmarkør for nydelsen, hvormed seksualiteten tilkendegives. Dette uddybes senere i kapitlet gennem matematiske analyser af Lacans seksueringsformler, men det giver også samtidig Zupančič en anledning til at forholde sig til *subjektet*, der nu ikke blot 'konstrueres' af sproget, men "produceres som et svar på sprogets iboende grænse, og det uventede plus, der opstår ved denne grænse" (s. 120).

Af flere grunde kan man argumentere for, at *Hvad er sex?* er et væsentlig bidrag til nutidens filosofi og psykoanalyse, men ingen grund er måske mere væsentlig end bibeholdelsen af subjektet i en tid, hvor den 'ontologiske vending' kan siges at være på sit højeste inden for kritisk teori. Sidste kapitel af Zupančič' værk er tituleret "Objekt-desorienteret ontologi" som et spin-off til den 'objekt-orienterede ontologi', der hævder, at videnskabens realisme kan tilgås gennem en velovervejede filosofisk diskurs - at adskillelsen af subjektiv tænkning og objektiv væren er en falsk dikotomi for vores forståelse af verden. I kontrast til denne påstand som værende det væsentlige træk for diverse nye realismer og materialismer under den ontologiske vending, stiller Zupančič det måske vigtigste spørgsmål i sit værk: "Kan der findes en seriøs materialisme uden subjektet – det vil sige uden et stærkt begreb om subjektet [...]?" (s. 239).

I stedet for at genoptage den gamle filosofiske strid, om 'hvorvidt vi bør bekræfte eller benægte eksistensen af virkeligheden uafhængigt af subjektet', så er det netop kun seksualiteten, der kan foreskrive, at der *både* findes (1) en "virkelighed uafhængigt af subjektet", og (2) et subjekt, "der giver os adgang til virkeligheden uafhængigt af subjektet" (s. 243). Hele idéen om at kunne opsætte et realistisk rationale for objekters interaktion udenfor vores bevidst-

hed - et 'objekternes demokrati' - er netop selv en subjektiv tilsløring af virkeligheden, 'sådan som den er'. Problemet er ikke bare, at det meget vel er tænkeligt, at vi står med en 'neutral virkelighed', hvis vi fjerner subjektet. Denne virkelighed udenfor bevidstheden er også selv en del af virkelighedens iboende modsigelse, dens 'normative neutralisering', som fremtræder i form af subjektet - og seksualiteten er den 'desorienterende faktor', der får os til at undersøge og sætte spørgsmålstejn ved selve logikken for den betydningsdannende struktur af virkeligheden.

Seksualitet og fremtidens materialisme

I et konkluderende perspektiv vælger Zupančič at gå ind i materialismedebatten for at insistere på, at mødet mellem subjektivitet og seksualitet kan bevidstgøre de politiske konsekvenser, som et demokratisk og ligestillende projekt mellem objekter ville medføre - det vil sige, hvis subjektet selv ligestilles blandt objekterne. For hvis subjektet fremstilles som et ubetydeligt punkt i universet - uden (historisk) narrativ og udsigelsesposition - ville det så ikke være muligt at manipulere et tilsyneladende egalitært ontologisk projekt? Ifølge Zupančič besidder subjektet en særlig eksistensform for den modsigelse, der er på spil i selve eksistensen af objekter *som* objekter; og materialismen er den instans, der fremmer tænkningen af disse modsigelser ved at *starte* med at tænke et politisk problem i stedet for at tænke verden uafhængigt af subjektet.

Desværre er Zupančič tilbageholdende med at udfolde de filosofiske forbindelsespunkter til eksistensformen for et sådant subjekt, samt hvorledes springet fra subjekt til kollektiv bevidsthed skulle være så lige til. Naturligvis kræver det mange filosofiske mellemregninger og abstrakte begreber at afkode den delikate forskel, at sex (noget simplificeret) 'ikke er meningen med alting men selve den *betydningshorisont*, der giver mening til alting'. Men man fristes også til at tænke, at en nærmere undersøgelse af subjektet, der hitter på denne betydningshorisont, kunne have lettet byrden. I forlængelse heraf er det ingen hemmelighed, at den lacanianske psykoanalyse anser Hegel som "den filosofiske materialist *par excellence*" (s. 298), og derfor kunne en mulig kritik af værket lyde, at Zupančič ikke udfolder seksualiteten med en mere filosofisk terminologi - navnlig med udgangspunkt i Hegels aforisme 'substans er subjekt' og i Kants transcendentalfilosofi - som dette forhold muliggør.

Dette er dog en hermeneutisk pointe, da det kun er med gode grunde, at Zupančič til sidste sætning insisterer på, at 'seksualiteten er en negativitet, som begrebsliggøres af det ubevidste'. Konklusionen kan virke cirkulær, men *Hvad er sex?* skal frem for alt læses som et værk, der slår et slag for psykoanalysen som et kritisk værktøj. Zupančič tilbyder os en begrebslig model, der ikke blot formår at aflive myten om psykoanalysens rigide terminologi og færdiglavede begreber men også formår at gentænke og henholdsvis udvide forståelsen for vores seksualitet og dens normative implikation i samfundet, som mere end nogensinde lader til at florere iblandt os.

Tankens og billedets tour de force

Mads Rangvid

Drømmemaskinen – En ungdomsroman

Forlaget Mindspace, 2019

338 sider

Kr. 298

v/Jens Viggo Olavi Nielsen

Lad det være sagt straks: Mads Rangvid har skrevet en aldeles glimrende filosofisk ungdomsroman, der - i lighed med Jostein Gaarder tilbage i 90'erne - blander fiktion og tænkning på en sådan måde, at man både føler sig oplyst og underholdt undervejs.

Rammefortællingen omhandler teenageren Adam - det første menneske? - hvis søster Sofie er blevet kidnappet af et ukendt væsen, og jagten på Sofie kommer til at udfolde sig parallelt med jagten på spørgsmålet: Hvad er et menneske? Uden svaret på dette spørgsmål vil den ukendte kidnapper nemlig ikke give Adam sin søster tilbage. Romanens univers beskriver altså i dobbelt forstand en fundamental søgen.

Bogen tager sin begyndelse i en drømmeverden a la filmen Matrix. En drømmeverden der dog snart afslører sig som vrangbilledet af en normal virkelig-

hed og derfor en i sandhed dystopisk virkelighed, hvor strukturpolitiet har taget magten og holder øje med alle, der forsøger at tænke og handle på eget initiativ. Og det er vel at mærke i denne sidst anførte verden omkring år 2045, hvis jeg har forstået det ret, at Adam mangler og savner sin søster. Men det er samtidig et fremtidigt science fiction univers, hvor computere er intelligente og muligvis har opnået at få en egen, fri (?) vilje.

I sin stræben efter at finde sin søster får Adam følgeskab af pigen V (Victoria), der har kæledyret Gnøffe og har indopereret et ganske muntert bekendtskab i sin ene arm, Hypotesis, en såkaldt IT-daimon der er et virtuelt filosofi-leksikon og Google Maps vejviser på én og samme tid, samt computeringeniøren AI, som er en gammel bekendt af Adam og Sofies forsvundne forældre. Denne digitale dimension giver romanen mulighed for både at tage aktuelle problemstillinger op med hensyn til kunstig intelligens samtidig med, at der bringes klassiske, filosofiske spørgsmål på banen med hensyn til blandt andet viljens frihed. Alt sammen ganske underholdende og tillige relevant.

Da jeg dog ikke ønsker at "spoile" selve romanens indhold for meget for kommende læsere, vil jeg i stedet blot kort opliste nogle af de filosofiske emner og positioner, samt steder og personligheder, der indgår undervejs i romanens fiktive univers:

Af filosofiske emner, der behændigt flettes ind i den overordnede rammefortælling, kan blandt andet nævnes det allerede anførte spørgsmål om viljens frihed, Turings test, hjerner i kar, Platons hulelignelse, den rette styreform og magtfordeling i samfundet, spørgsmålet om retfærdighed og den gode handling, erkendelsesspørgsmålet om verdens sande beskaffenhed, tilværelsens mening (intet mindre) - eller mangel på samme - og kærlighedens mysterium. Af filosoffer, der bringes på banen og diskuteres i forbindelse med behandlingen af ovennævnte emner, kan nævnes Sokrates, Platon, Aristoteles, Epikur, Descartes, Locke, Berkeley, Kant, Hobbes, Bakunin, Darwin, Rawls, Nozick, Putnam, Heidegger, Camus og Sartre med flere. De gengives ikke tørt men levende og med gode eksempler, der spejler den situation, hovedpersonerne befinder sig i.

Mange af de bemeldte filosofiske spørgsmål bringes desuden på banen via diskussioner og samtaler mellem Adam og hans følgesvende i de korte pauser, de

får lejlighed til at tage undervejs i deres hæsblæsende jagt på Sofie, hvor de også selv er jaget vildt, og hvor skellet mellem det virtuelle og virkeligheden undertiden fortaber sig helt, inden læseren igen får (nogenlunde) fast grund under fødderne. Dette sokratiske træk gør, at romanen stiller flere spørgsmål, end den giver svar, hvilket sikkert vil irritere nogle læsere, men for mit vedkommende opleves som herligt befriende og som et absolut fortrin ved bogen. Docerende er bogen således ingenlunde, om end det trods alt er tydeligt, at der opteres for eksempelvis demokrati som den rette samfundsindretning og for andre sandheder.

På det fiktive plan er der masser af underholdende stof og 'funny names', som man ikke kan undgå at trække på smilebåndet af: Ud over daimonen Hypothesis møder vi blandt andet Linda og Valentin, ræve og løver, Skylla Station (og jo, Odysseus og hans rejse mod Ithaka er også med!), Hal2001 og skabningen Tlön, byen Uqbar, der bare venter på Adams ankomst som den nye, midlertidige filosofregent, onde dæmoner, oaser i ørkenen, dværgen Yoga, oprørslederen Hannah og meget mere.

Ved afslutningen af hele denne hæsblæsende tour de force i tanker og billeder er jeg for mit eget vedkommende ikke helt med på, hvordan Al undervejs radikalt skifter personlighed fra at være et nærmest zombie-agtig og fåmælt handlingsmenneske til at være veltalende og eftertænksomheden selv, men det er sikkert bare mig, der ikke har været tilstrækkeligt opmærksom undervejs.

Som andre anmeldere før mig savner jeg ligeledes lidt, at romanen formår at adressere den religiøse dimension i tilværelsen, som mange unge tager livtag med, og derfor mangler jeg også Kierkegaard og Løgstrup blandt bogens galleri af filosoffer. Men man kan jo ikke proppe alt ind i en roman på 335 sider, vel?! Så, alt forladt.

Overordnet betragtet adresserer bogen sin målgruppe - de unge - på aldeles glimrende vis og kan med fordel bruges som ledsagende materiale til undervisningen i filosofi. Eller blot som almindelig sommerferielektüre for ungdommelige, søgende sjæle.